

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

Пояснювальна записка

до дипломної (кваліфікаційної) роботи
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

**Трансформація політичних систем Німеччини та Японії після
поразки у Другій світовій війні**

Виконала: студентка IV курсу,
групи ффі-41с
спеціальності 052 Політологія
Храмцова Е. Ю.

Керівник: д. політ. наук, проф.
Литвин В. С.

Рецензент: к. політ. наук, доц.
Іленьків Г.В.

Львів – 2022 року

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади порівняльного аналізу політичних систем у контексті трансформацій.....	7
1.1. Теоретико-методологічні особливості дослідження проблематики трансформації політичних систем	7
1.2. Стан дослідження питань трансформації політичних систем Японії та Німеччини	16
Розділ 2. Передумови й особливості розвитку політичних систем Японії та Німеччини	19
2.1. Суспільно-політичні, інституційні, військові й економічні особливості розвитку держави і політичної системи в Японії та Німеччині: від Другої світової війни до сьогодення.....	19
2.2. Особливості авторитарного політичного режиму й ефекти його трансформації у довоєнний і післявоєнний періоди розвитку державності Японії	31
2.3. Параметри демократизації та поступ й особливості поствоєнного етапу розвитку державності в Німеччині	43
Розділ 3. Наслідки трансформації політичних систем, політичного процесу і міжпартійної змагальності у контексті розвідку демократії і державності в Японії та Німеччині	51
3.1. Особливості та перспективи подальшого розвитку політичної системи та міжпартійної змагальності у Німеччині	51
3.2. Ефекти та перспективи подальшого поступу демократичної політичної системи, політичного процесу, партійної конкуренції і державності у Японії... ..	59
Висновки	65
Список використаних джерел та літератури.....	69

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Період XX–XXI століть знаменуються в науковій літературі державотворчими змінами у багатьох європейських країнах й інших країнах світу. З огляду на це, дослідження трансформації політичних систем Японії і Німеччини зумовлене необхідністю теоретичного розуміння трансформаційних процесів у політичних системах в умовах воєнного і поствоєнного часу. В історичній ретроспективі політична система була і лишається головним чинником здійснення прагнень політичних акторів, полем взаємодії владних суб'єктів як з соціальними групами, так і з індивідами в соціумі. Трансформація політичних систем країн відбувається або природнім шляхом, без втручання зовнішніх факторів, або через вплив зовнішніх факторів, таких як війна. Адже країна, яка вступає у воєнні дії, змушена змінити природній вектор своєї системи, акцентуючи увагу на створення нових збройних підрозділів, органів управління військово-політичного спрямування, створити коаліцію з найвпливовішими країнами і т.д. Заслуговує на увагу і розгляд характеру трансформації політичних систем. Адже трансформація у країнах з демократичними режимами відбувається природнім шляхом легітимного оновлення органів влади і входження у структури нових політичних сил. А в країнах тоталітарного чи авторитарного характеру режиму трансформація політичної системи відбувається лиш при заміні державного керівництва.

Так, після перемоги у війнах з Китаєм і Росією в Японії «підняли голову» націоналізм та мілітаризм. Японія сама вступила в імперіалістичне протистояння світових держав, колонізувала Корею, здійснила агресію в Китаї і таким чином прийняла участь у Другій світовій війні. У результаті Японія окупувала великі території в Південно-Східній Азії і принесла азійським народам величезні страждання та людські жертви. Та й сама Японія втратила три мільйони людей, а її міста Хіросіма і Нагасакі єдиними у світі зазнали

атомного бомбардування. Програвши війну, Японія вперше за два тисячоліття своєї історії зазнала «окупації» Союзних держав (термін застосовують японські вчені). Для японського народу це було колосальним потрясінням. Але саме з цього часу політична система Японії суттєво трансформувалась, а вплив усіх перелічених подій і парадигм розвитку в минулому неодмінно вплинули на те, якою є аналізована держава сьогодні. Одним із ракурсів з'ясування цього у нашому дослідженні постає окреслення динаміки зміни політичної системи в Японії у період від завершення Другої світової війни і до сьогодні.

Своєю чергою, Німеччина – один з наймогутніших політичних центрів сучасної Європи, а її політична система є прикладом наслідування для країн, де лише зароджуються принципи демократії. Унікальність і складність становлення демократії в ФРН зумовлена груповою «окупаційною» владою (також термін німецьких вчених) після завершення Другої світової війни, що спричинило розкол територій. Тим не менше, поточно політична система ФРН, після періоду політичних трансформацій, відіграє провідну роль у забезпеченні демократичних прав і свобод, у виборі зовнішньополітичних пріоритетів і впливає на розвиток суспільства в цілому, в тому числі в інших країнах. Тому ця тематика, зокрема у порівняльному розрізі Японії і Німеччини після Другої світової війни потребує деталізації та систематизації.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у визначенні особливостей трансформації політичних систем Німеччини і Японії в умовах війни і після війни, а також у розкритті особливостей структури й функціонування політичних систем Японії та Німеччини, їхнього функціонування і впливу на суспільно-політичний розвиток. Відповідно до мети визначено наступні *завдання дослідження*:

- розкрити зміст, сутність і наповнення понять «політична система» та «політична трансформація»;

- розглянути основні чинники, що впливають на політичний розвиток і трансформацію країн в період воєнного та поствоєнного часу;
- проаналізувати структуру політичних систем Німеччини та Японії, а також їхній вплив на функціонування означених держав;
- визначити роль політичних партій та організацій у політичному та суспільному житті Німеччини і Японії;
- описати основні форми участі громадян досліджуваних країн в політичному житті та можливості, які надають їм демократичні політичні системи після завершення політичних трансформацій;
- простежити динаміку соціально-економічних реформ та загалом параметри економічного розвитку Японії та Німеччини після здійснення політичних трансформацій.

Об'єктом дослідження виступають політичні системи Японії та Німеччини. Своєю чергою, **предметом дослідження** виділяємо базові тенденції та наслідки трансформації політичних систем Японії та Німеччини, які були зумовлені воєнною «окупацією» в результаті поразки кожної з країн у Другій світовій війні.

Хронологічні межі дослідження. У кваліфікаційній роботі здійснено бінарний аналіз становлення демократичності політичних систем Японії та Німеччини й особливості їхнього розвитку впродовж 1912-2022 рр. Нижня часова межа охоплює період правління Тайсьо, який першим розпочав трансформаційний курс у напрямі демократичності в Японії, оскільки дуже важливо знайти витоки демократичності. Однак основний наголос поставлено на періоді з 1945 року – після поразки Японії та Німеччини у Другій світовій війні, – адже з цього бере початок демократична трансформація, в тому числі у рамках конституційних процесів, в результаті чого на сучасному тлі досліджуваних країн можна побачити розвинену і консолідовану демократичну політичну систему. Своєю чергою, верхня часова межа дослідження охоплює сучасний стан й етап розвитку політичної системи кожної з аналі-

зованих держав, який братиметься до уваги на підставі порівняння з історичним досвідом функціонування політичної системи в поствоєнний період.

Методологічною основою дослідження постали класичні транзитологічні підходи до визначення й аналізу політичних систем Японія та Німеччини. У роботі використовувались варіативні методи дослідження, зокрема: методи системного і структурно-функціонального аналізу – для розділення предмету дослідження на складові частини та розгляду їхніх характеристик як взаємопов’язаних й незалежних елементів; порівняльний метод – для визначення відмінностей між довоєнно-воєнною та післявоєнною політичними системами і у форматі бінарного порівняння Японії та Німеччини; історичний метод – для послідовного аналізу розвитку і трансформації політичних систем Японії та Німеччини; загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, класифікація) методи – для якісного аналізу літератури, що пов’язана з предметом дослідження, і масиву інформації, якою ми оперували у роботі. Використання різноманітних методів дослідження і їхнє поєднання дозволило розв’язати проблеми і завдання, які ставилися при написанні кваліфікаційної роботи.

Теоретичне значення дипломної роботи полягає в аналізі і синтезуванні існуючих методологій та підходів, а також виявленні ключових особливостей трансформування політичних систем Японії та Німеччини у період головно після поразки у Другій світовій війні. Своєю чергою, **практичне значення роботи** полягає у детальному вивченню японської та німецької моделей переходу від автократії до демократії у поствоєнний період, що може бути суттєвим прикладом для країн, які перебувають у стані транзиту та війни.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів (перший розділ містить два структурних підрозділи, другий – три підрозділи, третій – два підрозділи), висновків і списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 73 сторінки, а список використаних джерел та літератури представлений 52 позиціями.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙ

1.1. Теоретико-методологічні особливості дослідження проблематики трансформації політичних систем

Для достовірного та всебічного розуміння трансформації політичної системи необхідний певний обсяг емпіричного знання і певний рівень абстракції й узагальнення. Система – одне із основних понять політології, яке дозволяє скласти уявлення про суспільство у вигляді абстрактної та спрощеної моделі реального суспільства чи окремих його елементів. Ці дві функції цілком необхідні кожній науці. Тому знадобилася теорія, спроможна якось впорядкувати розуміння фактів і подій, встановити об'єктивні, у тому числі та в першу чергу причинні, зв'язки між ними. Природно, що на перших етапах свого розвитку політична наука зосередилася на збиранні фактів, хоча б тому, що лиш наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. почали складатися сучасні політичні системи. Не менш важливою стала проблема розробки загальної теорії, оскільки окремі факти набувають певного змісту лише в рамках загальних моделей. Тоді факти виходять за межі конкретних географічних та часових кордонів і їхнє вивчення й оцінка дозволяють наближатися до розуміння специфіки політичного життя¹.

Багато зарубіжних і вітчизняних науковців досліджували поняття політичної системи, зокрема серед них такі, як І. Воронов, Т. Парсонс, Д. Істон, Г. Алмонд й ціла низка інших. Однак одними з перших були соціолог Т. Парсонс, який ввів у наукову літературу термін «система», та політолог Д. Істон,

¹ Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов / Под ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо. М.: НОРМА, 2000. 832 с.

який у 1953 році в своїй книзі чи не вперше використав і навіть концептуалізував термін «політична система». Цей термін дослідник трактує наступним чином: «системний аналіз політичного життя заснований на понятті системи, зануреної в середовище і підданої впливу з її боку... такий аналіз припускає, що система, аби вижити, повинна мати здатність реагувати на вимоги ...»².

Цим самим Девід Істон хоче сказати, що політична система набагато ширша за інші політичні терміни стосовно держави, адже включає у себе усіх акторів, які задіяні в політичному процесі. Також дослідник описує у своїх роботах вплив факторів на функціонування політичної системи. Тож Д. Істон виводить «внутрішньо суспільні» системи, що охоплюють економічну, культурну, соціальну і психологічну сфери, та «позасуспільні» системи, що стосуються міжнародних співпраць та торгівлі. На думку вченого, якщо ці системи не можуть впоратись із зовнішніми «подразниками», то політична система руйнується, тим самим він пояснює свою концепцію «входу – виходу».

У даній концепції автор використовує системний підхід, в той час як його наступник Г. Алмонд був одним із перших, хто використав структурно-функціональну методикку дослідження. Для нього кожен елемент системи політики має свої конкретні цілі (призначення) та виконує функції, що задовольнятимуть запити системи. Політична система за Г. Алмондом має сім функцій: чотири – входу, три – виходу. «Вхід» має на меті соціалізувати та спонукнути брати участь у політичному житті, артикулювати інтересами, впливати на політичну комунікацію. Функції здійснюються недержавними суб'єктами, зокрема такими як засоби масової інформації, політичними партіями тощо. «Вихід» означає розробити, застосувати і контролювати режим дотримання норм. Тут функції вже виконують державні суб'єкти: органи

² Політична система сучасного суспільства: навчальний посібник / [В. В. Мадіссон, Т. І. Кадлубович, Д. С. Черняк, Н. В. Пархоменко] К.: КНУТД, 2015. 229 с.

виконавчої, законодавчої та судової влади³. Порівнюючи ці два методи, можна дійти висновку, що вони взаємодоповнюють один одного, а різнить їх те, що Д. Істон дає акцент на взаємозв'язку елементів структури системи та їхній цілісності, в той час як Г. Алмонд – на функціях.

У науковій літературі дослідники описують чотири основні підсистеми структури політичної системи: інституціональна, комунікативна, нормативна та культурно-ідеологічна. У нашому аналізі трансформації політичних систем варто звернути увагу передусім на інституційну підсистему, адже вона відіграє провідну роль у забезпеченні її цілісності і стабільності. Досліджувана підсистема включає у себе інститути, які поділяються на: власне політичні (держава, що виступає фундаментальним елементом політичної системи; політичні партії, громадські організації політичного спрямування, опозиційні партії та організації), невластне політичні (які включають у себе профспілки, молодіжні організації, ЗМІ, ветеранські клуби, підприємницькі союзи) та неполітичні організації (спільноти різного спрямування, зокрема такі, як спортивні, культурні, музичні і т. д.). В цій групі вони набувають політичної значимості через свою можливість здійснювати тиск на владу⁴. Кожен елемент цієї підсистеми має безпосередній зв'язок із політикою, оскільки перша група не здатна існувати без виконання політичних завдань і здійснення влади, а друга – хоч і не має на меті запровадження влади, але має політичний характер, що проявляється в утворенні груп тиску й активному використанні виборчого права. Також центральним елементом політичної системи може виступати теократія, прикладом того можуть бути жерці у країнах Сходу або згадки Аристотеля про угруповання в Афінах, де звалились партія гори, рівнини та прибережної частини Афін, які, в свою чергу, забезпечували певний соціальний порядок⁵.

³ Романюк А.С. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Львів, 2008. 491 с.

⁴ Шевченко О.О. Імперія держави і права зарубіжних країн: Навч. посіб. К.: ОЛАН, 2001. 308 с.

⁵ Назаренко Н. В., Воронянський О.В., Назаренко Г.І., Мануйлов Є. М., Требін М.П., Панфілов О.Ю., Каліновський Ю.Ю. Людина і світ: Підр. для 11 кл. загальноосвіт. Навч. Зак. (рівень стандарту та профільний рівень). Харків: Оберіг, 2012. 240с.

На сучасному ж етапі розвитку політичних наук дослідники виокремлюють політичні системи за типом політичного режиму країни. В демократичному режимі політичні актори не лише представляють інтереси електорату, але й активно взаємодіють з ним, використовуючи пряму або представницьку форму демократії, таким чином надаючи громадянам можливість долучитись до творення політичних процесів. В авторитарних системах хоч і присутні чи можуть бути присутні елементи демократичності у вигляді незалежних ЗМІ, існування декількох політичних партій, та все ж влада зосереджена в руках одної або групи осіб, що включають в свою роботу насильницькі методи. Зосередження влади в руках однієї існуючої правлячої партії, використання репресій, насильства та застосовування власної ідеології характерне для тоталітарної політичної системи.

Отже, базуючись на вищезазначених аргументах можна сказати, що політична система – це сукупність політичних інститутів, громадських структур, норм і цінностей, а також їхня взаємодія, в якій реалізується політична влада і здійснюється політичний вплив⁶. Політична система включає у собі деякі компоненти, що безпосередньо впливають на її розвиток та без яких неможливе її існування. Їх поділяють на політичне співтовариство (сукупність політичних акторів, що займають різне положення в ієрархічній системі, але взаємопов'язані культурою, історією, традиціями, цінностями і відношенням до політичної системи), посадові особи (рішення яких має затвердити співтовариство, вони складають основу політичної влади, а їх робота спрямована на користь системи), норми політичної етики та правові норми (основне завдання яких полягає у регулюванні роботи системи, стежити та врегульовувати роботу влади) та територія (виступає компонентом системи та виконує роль зв'язку і має свої кордони)⁷ (див. рис. 1.1).

⁶ Політична система сучасного суспільства: навчальний посібник / [В. В. Мадіссон, Т. І. Кадлубович, Д. С. Черняк, Н. В. Пархоменко] К.: КНУТД, 2015. 229 с.

⁷ Політологія. Кн. друга: Держава і політика / А. Колодій, Л. Климанська, Я. Костина, В. Харченко. – 2-е вид., перероб. та доп. К.: Ельга, Міка Центр, 2003. 664 с

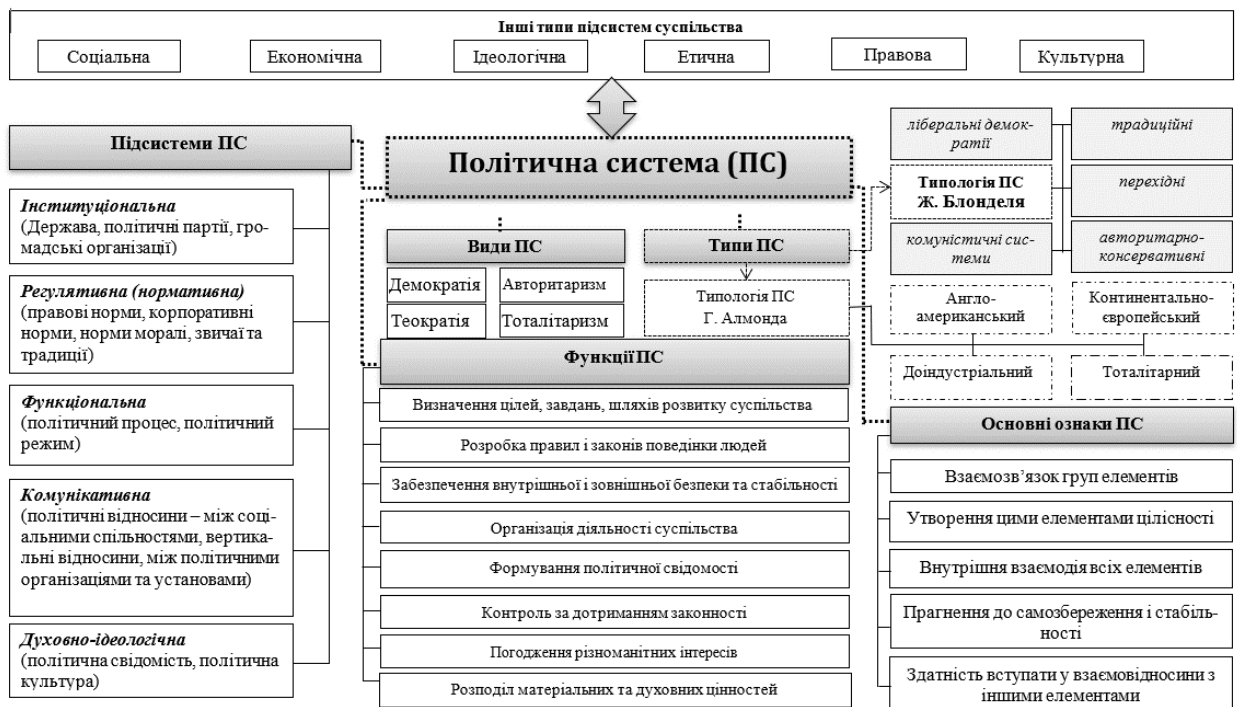

Рис. 1.1. Схема структури політичних систем⁸

Складність і простота структури політичної системи залежить від інститутів, що входять у політичну систему, від ступеня диференціації і спеціалізації компонентів системи та глибини поділу політичної праці/роботи. Політичні системи сьогодення відрізняються складним розподілом і мають широку базу структур, які розв'язують різні проблеми політичного характеру, розгалужений державний апарат групи інтересів, політичні партії, ЗМІ тощо. Політичні структури охоплюють різні складові системи: державу; партії, різноманітні групи інтересів (профспілки, об'єднання підприємств, церков та ін.), а також законодавчі органи, зокрема парламент та ін. Не менш важливу роль у додержанні стійкості та стабільності системи відіграє політична підтримка. Без підтримки можна владарювати, опираючись на «голу» владу та на силу, але не можливо спокійно управляти. Політична під-

⁸ Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.

римка і забезпечує необхідні умови для управління і нормального функціонування політичної співдружності⁹.

Важливим у функціонуванні політичної системи виступає політичне чи суспільно-політичне середовище. Це, насамперед, політичні відносини між індивідами, соціальними та етнічними спільнотами, націями, державами, державою та громадянами, громадянами і їхніми об'єднаннями у ставленні до влади, в розробці й формуванні політики і її реалізації. Тут-то формою функціонування політичних відносин і виступає політична діяльність. Зміст та суть політичної діяльності є діяльність, що починається із виникнення того або іншого інтересу, потреб соціальної спільності й усього суспільства та завершується їхньою реалізацією, тобто практичним результатом. Політична діяльність усвідомлена, цілеспрямована діяльність соціальних спільностей суб'єктів політики у реалізації політичних інтересів та потреб, конкретної політичної діяльності людей і їхніх об'єднань: громадсько-політичних, соціальних та інших¹⁰. Невід'ємним компонентом політичної діяльності, що, в свою чергу, є важливою частиною політичної системи, виступає політична свідомість. Політична свідомість – це відображення політичного життя суспільства в ідеях, поглядах, уявленнях, традиціях, соціально-політичних почуттів людини, соціальної спільності людей й ін. Завжди важливе виявлення і аналіз існуючих у масовій політичній свідомості стереотипів політики і динаміки їх змін, з урахуванням неоднорідності суспільства і модифікації масової свідомості під впливом політичних подій і діяльності владарюючих. У будь-якому суспільстві, в кожному конкретний період його розвитку, існує система цінностей, котра ча-

⁹ Правовые системы стран мира: Энциклопед. справ. / Отв. ред. А.Я. Сухарев. М.: НАУКА, 2000. 375 с.

¹⁰ Політологія. Кн. друга: Держава і політика / А.Колодій. Л. Климанська, Я. Костина, В. Харченко. – 2-е вид., перероб. та доп. К.: Ельга, Міка Центр, 2003. 664 с.

стково збігається, а частково суперечить реаліям політичного життя¹¹. Будучи відображенням і формуючись, насамперед, під впливом конкретної соціальної та політичної практики, ціннісні орієнтації і настанови учасників політичного життя, їх емоції і заботи впливають сильніше на їх поведінку і всю політичну динаміку життя.

Політична система є відкритою – вона піддається численним впливам, що йдуть із навколишнього середовища. Тут можливі різні варіанти: якщо вплив слабкий, тоді політична система не має достатньої інформації задля прийняття стабілізуючих суспільство рішень; якщо вплив значний, але односторонній, тоді система приймає рішення в інтересах якоїсь однієї верстви, а це також може дестабілізувати ситуацію. Нарешті, вплив може бути настільки сильним, що відбувається перенасичення інформацією, і це також може призвести до помилкових рішень. Власне, у багатьох випадках політичній системі постійно слід об'єднувати приватні інтереси з загальнонаціональними¹².

Внутрішнє суспільне оточення, що є специфічною частиною і даного суспільства, і повного навколишнього середовища, впливає на функціонування політичної системи. Міжнародне оточення має значний вплив на зберігання, зміну і функціонування політичної системи (наприклад вплив ЄС, ООН та ін.). У цілому друга модель дозволяє більш детально простежити форми і шлях впливу різних елементів суспільства на політичну систему¹³.

Залишається відкритою проблема стабільності і мінливості політичної системи, не визначена вага різних економічних і соціальних чинників, політичного та психологічного невдоволення, традицій, політичних партій, громадських організацій тощо.

¹¹ Шаповал В.М. Конституційні системи зарубіжних країн: Навч.поіб. – К.: Вища школа, 1992. – 135 с.

¹² Назаренко Н. В., Воронянський О.В., Назаренко Г.І., Мануйлов Є. М., Требін М.П., Панфілов О.Ю., Каліновський Ю.Ю. Людина і світ: Підр. для 11 кл. загальноосвіт. Навч. Зак. (рівень стандарту та профільний рівень). Харків: Оберіг, 2012. – 240 с.

¹³ Семенов В.С. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.О. Ріяка, В.С. Семенов, М.В. Цвік та ін. К.: Юрінком Інтер, 2002. 512 с.

Протягом останніх років вагомість і авторитет засобів масової інформації в політичному житті суттєво зросли. Адже вони надають великі можливості політичним акторам. Служать вони і певним соціальним силам, виступають могутнім фактором обґрунтування необхідних для політичних лідерів сил, базою і основою політичних відносин, пропаганди вироблених політичних і правових норм, правил і принципів, внесення в індивідуальну і масову суспільну свідомість не тільки суті пропагованих норм та правил, а й потрібного ставлення до суспільного договору з приводу політичної влади. Засоби масової інформації виступають одним з важелів здійснення політичної соціалізації особи, з допомогою різних методів і способів допомагають особі формувати свою політичну орієнтацію і погляди на явища навколишнього світу. Без особливої взаємодії громадян держави неможливо уявити нормальне підтримання функціонуючої системи. На попередніх етапах надбання особою через засоби масової інформації політичної соціалізації людина навіть не усвідомлює, що їй дають сигнальний урок, з якого вона виносить знання про те, хто повинен мати право здійснювати функції влади та управління над нею ¹⁴.

Реалізація політики відбувається як на міжнародній арені, так і у внутрішньому житті суспільства, залежачи від економічної і соціальної сфери. Соціум поділяється на суспільне, економічне та політичне середовища. Габріель Алмонд підкреслював роль діючих осіб політичної системи, маючи на увазі важливість взаємодії різних видів та зразків політичної поведінки людей. Девід Істон бачив у політичній системі дії сукупності соціально-політичних спільностей та інститутів (індивідів, груп тиску, політичних партій, державних та громадських установ)¹⁵.

¹⁴ Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов / Под ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо. М.: НОРМА, 2000. 832 с.

¹⁵ Семенов В.С. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.О. Ріяка, В.С. Семенов, М.В. Цвік та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2002. 512 с.

Однак незалежно від конкретного змісту цінностей і пріоритетів якоїсь політичної системи, всі вони передбачають наявність у структурі інституційних, нормативних, функціональних та комунікативних компонентів. Інституціональні компоненти – це сукупність політичних та неполітичних інститутів для формування суспільства (державних, партійних, громадських). Максимальне навантаження у здійсненні влади і політики бере на себе, звичайно ж, держава. Важлива роль у політичному процесі належить політичним партіям, групам інтересів, які формують політичну інфраструктуру суспільства. Разом із тим, на дієвість і становище політичної системи звичайно впливають й інститути, що діють переважно в неполітичній сфері. Особливо велика роль соціальних інститутів неполітичної сфери: засобів масової інформації, церкви, соціальні мережі та інших¹⁶.

Отож, чинників що впливають на функціонування та трансформацію політичної системи країни, є багато. Це і політичне співтовариство, політична діяльність, народ, політична свідомість, міжнародне оточення, засоби масової інформації й інші, а вплив їх є досить значний та не завжди позитивний. Тому, на наш погляд, аналіз трансформації політичних систем Японії та Німеччини, про що йтиметься в наступному розділі, є доцільним процесом, оскільки спосіб проведення (впровадження) демократичних перетворень (реформ) і формування відносин між політичними акторами та досягненням консенсусу у сфері розподілу державної влади є хорошим (наочним) прикладом для наслідування. Стан дослідження підкреслив актуальність аналізу цієї тематики на сьогоднішній день, а тому у наступних розділах та підрозділах ми більш детально розглядаємо головні аспекти, передумови, причини і наслідки формування та становлення міжінституційних відносин та систем правління у цих країнах.

¹⁶ Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учеб. для юрид.вузов. – 3-е изд. М.: Юриспруденция, 2000. 508 с.

1.2. Стан дослідження питань трансформації політичних систем Японії та Німеччини

Термін «трансформація» розуміється як певна зміна і своєрідний перехід з одної форми політичної системи до іншої. В науковій літературі політична трансформація означає перехід від одного типу сучасної політичної системи до іншої, як правило, від автократії (тоталітаризму, авторитаризму) до демократії, а її мета – приведення політичної системи до сучасного стану, що відповідає стандартам і всім ознакам соціального прогресу. В свою чергу, термін «перехід» (як тип суспільної чи суспільно-політичної трансформації) – це такий спосіб заміни попереднього політичного режиму або всієї суспільної системи, за якого відбувається злам інститутів попереднього режиму при збереженні правової неперервності, та неревольюційний спосіб суспільної трансформації. Дослідники розрізняють два основних типи переходу: 1) Розрив із минулим, коли відбувається заміна політичних еліт контр-елітами; 2) Перехід шляхом компромісів та взаємних уступок, коли досягається порозуміння між елітою і контр-елітою.

Жоден із запропонованих типів переходу не є довільним вибором суб'єктів політичного процесу. Він детермінований глибиною і гостротою кризи владних структур, ступенем втрати старою політичною елітою своєї легітимності, наявністю інститутів громадянського суспільства та масових рухів, силою та згуртованістю нової еліти, її авторитетом і здатністю очолити процес трансформації¹⁷.

У цьому контексті потрібно зазначити, що питання трансформації політичної системи Німеччини досліджували В. Бакірова та М. Сазонова у своїй монографії під назвою «Сравнительная политика. Основные полити-

¹⁷ Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.

ческие системы современного мира»¹⁸. У цій роботі науковці акцентують увагу на політичній системі, а також на історико-політичних фактах, котрі стали причиною формування сучасної політичної системи Німеччини. Не менш вагомий внесок у дослідження розвитку політичної системи ФРН вніс А. Романюк у своїй монографії «Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір», де, користуючись порівняльним аналізом, дослідник описує трансформацію економічної, політичної та соціальної сфер країни (на тлі інших країн) на протязі останніх 50-ти років, приділяючи особливу увагу трансформації партій¹⁹. Одним з останніх, хто досліджував трансформацію політичної системи Німеччини, став, на нашу думку, А. Кудряченко. Він у своїй роботі «Проблеми політичної трансформації ФРН на сучасному етапі» використовував системний аналіз, роблячи акцент на роботі та трансформації політичних партій.

Своєю чергою, проблематику розвитку політичної системи Японії піднімали у своїх роботах такі науковці як: М. Янсен²⁰, Н. Хома²¹, Л. Герасіна²², Д. Стельцова²³, Л. Павлішина²⁴, Н. Бесєдіна²⁵. У своїх напрацюваннях дослідники і дослідниці здебільшого використовували системний аналіз трансформації політичної системи Японії, акцентуючи увагу на проблематиці інститутів, інституціоналізму та історико-політичних чинників мо-

¹⁸ Современная политика. Основные политические системы современного мира / Под общ. ред. В.С.Бакирова, Н.И.Сазонова. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2005.

¹⁹ Романюк А.С. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Львів, 2008. 491 с.

²⁰ Чалмерс Джонсон, «Рецензируемая работа: Япония и Китай: от войны к миру, 1894–1972 гг. Мариуса Б. Янсена», «Журнал японоведов» (1975), 2 № 1, 147–152 с.

²¹ Хома Н. М. Трансформаційні зміни партійної системи Японії на новітньому етапі. С. 59-61.

²² Герасіна Л. М. Модернізація політичної системи Японії від мілітаризму до неоліберальної демократії / Л. М. Герасіна. // Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. 2021. №3. С. 129–138.

²³ Японія в епоху великих трансформацій / Під редакцією професора Д. В. Стрельцова М., АИРО-XXI. 2020 320 с.

²⁴ Павлішина Л. Ф. Особливості та труднощі переходу Японії від «системи 55 року» до коаліційного правління // Сходознавство. 2012. № 57–58. С. 85–94.

²⁵ Бесєдіна Н. В. Повоєнні реформи та становлення представницької демократії в Японії // Історична пам'ять. 2012. № 28. С. 140–154.

дернізації політичної системи, а також того як влада США вплинула на провідні партії країни після поразки у Другій світовій війні.

Загалом можна констатувати, що процес трансформації політичної системи є досить тривалим і багаторівневим процесом (незалежно від країни), який зумовлений впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, що у процесі дослідження вимагає використання таких методів, як історичний, системний й інституційний. Історичний метод передбачає дослідження виникнення формування і розвитку системи у хронологічній послідовності, в результаті чого створюються додаткові знання про об'єкт дослідження в процесі його розвитку. Системний аналіз дає змогу дослідити всі елементи політичної системи, що входять до її складу. Цей метод передбачає оцінку поведінки кожного елемента системи, що впливає на її функціонування. У свою чергою, інституційний метод, зокрема неоінституціоналізм, дає змогу подивитись на формальні та неформальні складові розвитку політичних інститутів у тій чи іншій країні, в тому числі у порівняльному розрізі.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ Й ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ ЯПОНІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ

2.1. Суспільно-політичні, інституційні, військові й економічні особливості розвитку держави і політичної системи в Японії та Німеччині: від Другої світової війни до сьогодення

Після капітуляції Японії у Другій світовій війні 2 вересня 1945 р. країна була «окупована»/зайнята американськими військами, що діяли від імені союзних держав (термін «окупація» застосовують японські вчені). З цього часу і до Сан-Франциського мирного договору верховна влада в країні була в руках саме США. Політика союзних держав передбачала викорінення у Японії милітаризму і демократизацію суспільства та політичного процесу²⁶.

Під керівництвом американського генерала Дугласа МакАртура «окупована» Японія зазнала найрадикальніших реформ з часів революції Мейдзі. У країні було ліквідовано політичну поліцію та жандармерію, військове та морське міністерства, а також міністерство внутрішніх справ. Було випущено на свободу політичних ув'язнених. Натомість звільнені камери у в'язницях заповнили японські військові злочинці. Одночасно розпочалося «чищення» державного апарату, засобів масової інформації та сфери освіти від осіб, які співпрацювали із милітаристами. Під ці репресії потрапило до 200 тис. людей. Суду було віддано 28 представників правлячої верхівки Японії, а 7 серед них були страчені²⁷.

²⁶ Pempel T. J. *Change of Mode: Comparative dynamics of the Japanese political economy* Ithaca, New York: Cornell University press, 1998. P. 288.

²⁷ Перл-Харбор: успіхи і прорахунки японських та американських розвід служб // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2013. №33. С. 99–105.

Великі монополії (дзайбацу) в Японії були розпущені й роздроблені десятки дрібніших компаній, а їхні операції поставлені під американський контроль. Саме таким чином США послаблювали свого основного торгово-промислового конкурента в Східній Азії. Поступово в Японії відновили діяльність політичні партії та профспілки. 10 квітня 1946 р. відбулися перші поствоєнні загальні/всенародні вибори до парламенту. Потім було опубліковано нову конституцію, розроблену в штабі «окупаційних військ». Вона набула чинності 3 травня 1947р.

Внаслідок прийняття конституції абсолютна монархія скасовувалась, а імператора було перетворено на «символ єдності нації», а також він був позбавлений політичної влади. Носієм суверенної влади в Японії було оголошено народ. За новою конституцією громадянами почали вважатися як чоловіки, так і жінки. Запроваджувалося загальне виборче право, скасовувалась патріархальна сімейна система, декларувалися громадянські права. Конституція передбачала парламентську систему британського зразка з урядовим кабінетом, колективно відповідальним винятково перед всенародною виборною Палатою представників. Найзнаменнішим нововведенням все ж стала дев'ята стаття конституції, яка проголошувала відмову японського народу від війни²⁸. Відповідно, снування в країні збройних сил заборонялося.

Паралельно з цим, радикальні зміни сталися в аграрній сфері. Земельна реформа призвела до відчуження землі у поміщиків та продажу її за пільговими цінами для селян-орендарів. У результаті цього в японському селі утворився численний прошарок селян-власників. У листопаді 1948 р. американці запропонували японському уряду свій план економічної програми – своєрідний курс «шокової терапії». Але це не дало очікуваного ре-

²⁸ Japan's Constitution of 1946 URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Japan_1946.pdf?lang=en.

зультату. Країну вразила тривала інфляція. Врятувала японську економіку війна у Кореї (1950-1953 рр.). Японія перетворилася на тилову основу американських військ, що спровокувало в країні своєрідний економічний бум. За роки війни валовий національний продукт (ВНП) Японії збільшився вдвічі. Вона ставала стратегічним союзником США. Вже до 1957 р. було завершено повоєнне відновлення економіки²⁹.

У 1951 р. у Сан-Франциско відбулася мирна конференція, яка підбила підсумки війни на Тихому океані. «Окупація» Японії завершилася. Одноразом між Японією та США було укладено Договір безпеки, який передбачав збереження на японській території американських військових баз³⁰. Уряд Японії скоротив військові витрати до мінімуму і зробив основний наголос на економічний розвиток. Вже у 1956 р. було підписано радянсько-японську спільну декларацію, яка відносно нормалізувала відносини між обома країнами, хоча не вирішила всі територіальні питання. СРСР обіцяв підтримати прохання Японії про вступ до ООН, проте мирний договір сторони так і не уклали.

У січні 1960 р., у розпал «Холодної війни», Вашингтон і Токіо уклали новий Договір про безпеку. Права американських військовослужбовців у Японії урізалися, однак самі військові бази залишалися недоторканими. Скориставшись цим, Радянський Союз в односторонньому порядку переглянув умови Спільної декларації та відмовився обговорювати територіальні претензії Японії. Це помітно ускладнило радянсько-японські відносини.

Що стосується економічної складової розвитку, то поступ японської економіки у післявоєнний період був винятково успішним. За 15 років (1958-1973 рр.) ВНП Японії збільшився у 6,5 рази, а обсяг промислового вироб-

²⁹ Potsdam Declaration: Proclamation Defining Terms for Japanese Surrender Issued, at Potsdam (1945, July 26)
URL: <https://www.atomicarchive.com/index.html>

³⁰ Севостьянов Р. М. Підготовка війни на Тихому океані (вересень 1939 р. – грудень 1941 р.) М., 1962. 261 с.

ництва – у 10 разів. У світі заговорили про «японське економічне диво». До кінця 1960-х років країна посіла друге місце в світі за обсягом промислового виробництва, а на початку 1970-х – і за обсягом ВВП. Існували десятки причин «економічного дива» Японії. Найважливішою з них була регулююча роль держави у соціально-економічній сфері. Здійснювалися: держконтроль над експортом-імпортом капіталу; протекціонізм у торговельній сфері, всіляке заохочення імпорту сучасних західних технологій; підтримка виробника; припинення банківсько-фінансових спекуляцій; застосування суворих санкцій до японських фірм, які конкурували між собою на світовому ринку.

Аж до кінця 1960-х років темпи зростання економіки забезпечувалися високим рівнем експлуатації робочої сили. Праця японця оплачувалася в 3-5 разів менше, аніж праця американського робітника. Японія широко використовувала науково-технічні здобутки країн Заходу. Вона закуповувала за безцінь десятки тисяч ліцензій та патентів, доопрацьовувала їх та швидко впроваджувала у виробництво. Треба зважати і на те, що Японія будувала економіку в умовах відсутності військових витрат³¹. Не менш важливу роль відіграли конфуціанські чесноти японців, а також наявність однієї із найкращих у світі систем освіти та профорієнтації. Завдяки цьому японцям вдалося здійснити «революцію якості» – це була головна умова конкурентоспроможності японських товарів на світовому ринку.

Проте сучасна японська економіка є надзвичайно вразливою. Вона багато в чому залежить від країн, які володіють сировинними ресурсами або контролюють їхній видобуток і транспортування. Тільки 17% території країни придатні для сільськогосподарського виробництва, тому існує продовольча залежність від США. З іншого боку, станом на 2020 р. на США

³¹ Pempel T. J. Change of Mode: Comparative dynamics of the Japanese political economy Ithaca, New York: Cornell University press, 1998. P. 288

припадало 20 % японського експорту. Ринки країн, на які орієнтований японський експорт, також знаходяться під контролем країн Заходу.

Політична система ж Японії після Другої світової війни почала ґрунтуватись на багатопартійній парламентській демократії зі збереженням імператора як номінального глави держави. У січні 1989 р. 125-м імператором Японії став 55-річний Акіхіто. У 2019 році на престол зійшов принц Нарухіто.

Зміцнення лівих партій, активність робітничого руху, наростання боротьби проти використання атомної зброї й існування американських військових баз біля Японії підштовхнули партії до об'єднання³². У 1955 р. було створено Ліберально-демократичну партію (ЛДП). Вона представляла інтереси монополістичного капіталу, але використала гасло створення «держави загального добробуту». ЛДП на початку 1970-х р. залишалася найвпливовішою партією Японії завдяки славі організатора «економічного дива». Проте міжфракційні протиріччя та корупція помітно знизили її популярність. У 1980-1990-ті рр. продовжувалося розширення багатопартійної системи, загострилася боротьба за виборців. У 1993 р. настав кінець монополії ЛДП. До влади в Японії прийшов коаліційний уряд.

У другій половині 1990-х років. відбулося перегрупування політичних сил. Найбільшим опонентом ЛДП на початку XXI ст. стала центристська Демократична партія, яка перебувала при владі з 2009 по 2012 р. Другою за чисельністю опозиційною партією була Партія чистої політики (Комейто), створена однією з буддистських груп. У даний же час вона підтримує ЛДП, що знову знаходиться при владі, а також її зусилля з перегляду 9-ї статті конституції. Саме в цьому контексті у 2015 р. було ухвалено законопроект, що дає Японії право брати участь у військових операціях за кордоном.

³² Лиддел Гарт Б. Г. Военная литература. Стратегий непрямых действий Гарт. Москва: АСТ, 1999. 512 с.

Цікаво, що з кінця 1980-х років стали виявлятися перші ознаки кризи у японській економіці. У 1991 р. почалася надзвичайно затяжна депресія. Вже в 1992 р. зростання ВВП Японії призупинилось, а 1993 р. воно становило лише 0,1 % від рівня 1992 р. Навесні 1995 р. безробіття зросло до 3,2 % (найвище з 1953 р). Кризові явища виявили серйозні проблеми: відставання в соціальній сфері, зниження конкурентоспроможності японських товарів на світовому ринку, зростання частки пенсіонерів у суспільстві, різке підвищення цін на нерухомість, залежність від американських технологій, відсутність проривів у провідних галузях (авіабудування, освоєння космосу та ін.)

У зовнішній ж політиці Японія спрямувала всі зусилля на налагодження дипломатичних відносин із сусідами. Основою сучасної зовнішньої політики Японії залишається союз із США, які зберігають у цій країні свої військові бази. У 1987 р. було укладено угоду щодо участі Японії у програмі «Зоряних війн». З листопада 1975 р. вона стала учасницею всіх щорічних зустрічей глав найрозвиненіших капіталістичних країн – «Великої сімки». Ділові кола Японії опрацьовують варіанти організації «Азіатської зони вільної торгівлі». Передбачається, що до неї поряд з Японією увійдуть Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг, Таїланд та Малайзія. Велику увагу Токіо приділяє налагодженню відносин із Пекіном. Японія розглядає Китай як перспективний місткий ринок для своїх товарів, а також джерело енергоносіїв та інших видів сировини³³.

Своєю чергою, після поразки «Німецького рейху» в Другій світовій війні весною 1945 року, держави-переможниці, які розділили Німеччину на зони «окупації» (термін застосовують німецькі вчені), Потсдамським договором від 2.08.1945 року визначили, що майбутню Німеччину буде відновлено через встановлення місцевого самоврядування та створення на його

³³ Японія в епоху великих трансформацій / Під редакцією професора Д. В. Стрельцова М., АИРО-XXI. 2020 320 с

основі представницьких органів влади на земельному рівні із наступним формуванням децентралізованої німецької держави. Проте через початок конфронтації між західними державами та СРСР відновлення єдиної німецької держави було зірвано, хоча в західній зоні «окупації» почались процеси формування нової державності Німеччини³⁴.

Так, 1 червня 1948 року військові губернатори американської, британської і французької зон «окупації» оприлюднили три документи, що стосувались формування німецької державності. За цими документами 1-го вересня 1948 року в німецьких землях планувалось скликати Конституційні Збори з метою прийняття конституції, яка мала бути затверджена військовими губернаторами і ратифікована референдумами в кожній із земель. До такої процедури прем'єр-міністри земель внесли свої пропозиції, що були підтримані військовими губернаторами 26-го серпня 1948 року, що власне й стало початком конституційного процесу в Німеччині, який можна розкласти на етапи: 1. На основі «зразкового закону», земельні парламенти одинадцяти західнонімецьких земель прийняли у серпні 1948 року закони, за якими кожен ландтаг (земельний парламент) мав обрати одного депутата до Парламентської ради від 750 000 населення; 2. Після таких виборів, 1 вересня 1948 року в Бонні зібралась Парламентська рада з 65 членів ради з правом голосу і розпочала роботу над новим Основним Законом (конституцією); 3. 8 травня 1949 року більшістю 53 проти 12 голосів Парламентська рада прийняла Основний Закон Федеративної Республіки Німеччина; 4. 12 травня 1949 року військові губернатори з деякими застереженнями схвалили Основний Закон; 5. частина 1 статті 144 визначала, що Основний Закон мусить бути схвалений в органах народного представництва в 2/3 земель, де він має спершу діяти, а протягом 18-21 травня 1949 року ландтаги 10 за-

³⁴ Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов / Под ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо. М.: НОРМА, 2000. 832 с.

хіднонімецьких земель (за винятком Баварії) схвалили Основний Закон; 6. 23 травня 1949 року на завершальному засіданні Парламентської ради за участю прем'єр-міністрів та голів ландтагів 11 земель було оголошено про прийняття нового Основного Закону, який о 24 годині вступив в силу (Проф. д-р. Георг Брунер у праці «Конституційний процес у Німеччині і Східній Європі»)³⁵.

Після об'єднання двох німецьких держав на території колишньої НДР були утворені нові землі, конституції яких приймалися уже за наперед визначеною процедурою. Закон про утворення земель, прийнятий ще Народною палатою НДР в липні 1990 року, передбачив, що ландтаги земель, котрі будуть обрані в жовтні 1990 року, наділяються установчою функцією, тобто мають компетенцію «конституційнодавчих земельних зборів». Відповідно до цього, дві нових землі більшістю в 2/3 голосів ландтагів схвалили свої конституції, а в інших трьох землях схвалені ландтагами конституції були поставлені на земельний референдум і таким чином одержали високу легітимність.

Поточно стабільна демократична Німеччина може слугувати прикладом успішного конституційного будівництва, проведеного не без участі західних держав-переможниць Другої світової війни, яке заклало базу не лише демократії і благополуччю Західної Німеччини, але й залишило юридичні підстави і можливості для об'єднання німецького народу в одну державу³⁶.

Політична структура ФРН багато в чому є компромісною: по-перше це компроміс між різними концепціями чотирьох союзницьких сил, які контролювали Німеччину після війни; по-друге – між різними концепціями політичних партій, визнаних союзницькими властями у 1949 році – конче-

³⁵ Семенов В.С. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.О. Ріяка, В.С. Семенов, М.В. Цвік та ін. К.: Юрінком Інтер, 2002. 512 с.

³⁶ Шаповал В.М. Вищі органи сучасної держави. Порівн. аналіз. К.: Основи, 1993. 397 с.

пціями, які відображали погляди членів Парламентської ради. За виключенням КПН (Комуністичної партії Німеччини), жодна з політичних партій в принципі не заперечувала ідею федеральної структури у післявоєнній Німеччині. Концепції ж Союзників, з іншого боку, були набагато більш розрізненими. Історично не схвалюючи ідею сильної та об'єднаної Німеччини, Франція, сама будучи центристською державою, спочатку провадила екстремістську політику децентралізації по відношенню до післявоєнної Німеччини; СРСР заявляв, що він є проти будь-якої «насильницької федералізації Німеччини»; Велика Британія готувала плани для децентралізації унітарної держави; а Сполучені Штати, врешті, підтримували ідею федеративної держави за американською моделлю³⁷.

До об'єднання Німеччини ФРН складалася з одинадцяти земель, включаючи Західний Берлін. У НДР, яка була під контролем СРСР, спочатку було сформовано п'ять земель у межах традиційних кордонів, але у 1952 році їх було скасовано та замінено чотирнадцятьма областями в контексті загального спрямування режиму Східної Німеччини на централізацію адміністративного апарату. Після перших вільних виборів у колишній НДР 18 березня 1990 року парламент знов відновив п'ять земель. 3 жовтня 1990 року колишня НДР стала частиною ФРН, а Східний Берлін було об'єднано з Західним Берліном. П'ять колишніх земель НДР та об'єднаний Берлін, таким чином, стали частиною федеральної структури об'єднаної Німеччини³⁸.

Судячи з переважних позицій американської моделі федералізму, ФРН представляє собою політичний устрій, що дуже відрізняється від даної моделі у багатьох аспектах. Так, наприклад, у ФРН законодавча влада більшою мірою належить Бунду, федеральному уряду, а переважна частина

³⁷ Андрусак Т.Г. Теорія держави і права: Посіб. – Львів: Право для України, 1997. 200 с.

³⁸ Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учеб. для юрид.вузов. – 3-е изд. М.: Юриспруденция, 2000. 508 с.

адміністративних повноважень – землям, що призводить до свого роду функціонального розподілу влади. Лише у певних встановлених сферах, наприклад, у сферах дипломатичної служби, федеральної фінансової адміністрації, федеральних залізничних шляхів, федеральної поштової служби, федеральної системи водних шляхів та водного транспорту і федеральних сил оборони – Основний закон вимагає прямого федерального управління у межах власної адміністративної структури³⁹.

Останніми роками розчарування у численній управлінській та бюрократичній системі призвело до часткової або повної приватизації телекомунікацій, поштової служби й ощадних банків, системи залізниці і Lufthansa, державної авіакомпанії. У Німеччині процес приватизації, яка також проходить і на рівні земель, і на місцевому рівні, був особливо ускладнений опозицією муніципальних службовців у цих секторах економіки, які не хотіли втрачати свій статус держслужбовців.

Хоча Основний Закон ФРН стверджує, що кожна земля повинна мати власну конституцію, яка «має утверджувати принципи республіканського, демократичного та соціального уряду, який ґрунтується на нормах права, у межах змісту цього Основного закону», насправді більша частина законодавчих актів, які приймаються у землях, наслідують приклад та параметри так званих «рамкових законів». Більше того, через Бундесрат – Федеральну раду – міністри земель беруть безпосередню участь у формулюванні федерального законодавства⁴⁰.

Досі ще не вдалося реорганізувати територію ФРН шляхом більш збалансованого поділу на землі – за планом, запропонованим у 1948 році союзниками та передбаченим у 29 статті Основного Закону. Лише у випа-

³⁹ Государственное право Германии. За ред. Б.Н. Топоршина. М.: РАНИГИП, 1994. 312 с.

⁴⁰ Погосян Н. Правовой статус высших органов финансового контроля (ВОФК) Великобритании, Франции, Германии и Польши // Государство и право. 1998. № 2. С. 103 – 111

дку землі Баден-Вюртемберг така реструктуризація відбулася. Більш пізні спроби реорганізації території ФРН згідно більш рівного та розумного поділу не мали успіху – і не такою мірою через добре розвинуту своєрідність існуючих земель, як через спротив окремих політиків та надійно укорінену бюрократію на рівні земель.

У результаті, в Німеччині співіснують відносно малі та великі землі, переважно сільські та дуже урбанізовані, багаті та бідні. Великі відмінності у економічній та податковій базах різних земель ФРН призвели до створення складної системи розподілу прибутків між землями із метою досягнення більшої економічної рівності по всій території ФРН⁴¹.

Розглядаючи інститути, що розробляють політику ФРН, необхідно пам'ятати, що у порівнянні з іншими країнами, такими як Велика Британія і Сполучені Штати, інституційна структура ФРН є все ще досить молодою. Більше того, існують багато факторів, які затримують та гальмують розвиток стабільних політичних схем у ФРН – наприклад неприродний тимчасовий характер ФРН на початку її історії і факт тривалої «окупації» союзниками (практично ФРН не отримала повного суверенітету до 1955 р.). Відсутність усталеної парламентської традиції і виражений авторитарний стиль правління Конрада Аденауера, першого канцлера ФРН, призвели до того, що в процесі прийняття рішень протягом перших 14 років історії ФРН очевидно домінувала виконавча влада. Після того, як Аденауер залишив посаду канцлера у жовтні 1963 року, поступово встановився інший баланс між органами виконавчої та законодавчої влади. Більш вагома роль Бундестагу у прийнятті рішень на національному рівні та зміна ролі Бундесрату останніми роками – це деякі з найцікавіших та найважливіших процесів конституційної еволюції ФРН⁴².

⁴¹ Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учеб. для юрид.вузов. – 3-е изд. М.: Юриспруденция, 2000. 508 с.

⁴² Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов / Под ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо. М.: НОРМА, 2000. 832 с.

Розглядаючи основні інститути, що розробляють політику ФРН, треба також пам'ятати, що на відміну від Великої Британії та Франції ФРН є не унітарною країною, а федерацією, у якій складові частини відіграють важливу роль у прийнятті рішень на національному рівні, як в межах, так і поза межами Бундесрату. Фактично ці землі існували як життєздатні та важливі політичні складові до організації ФРН у 1949 році. Сьогодні вони не лише відображають регіональне різноманіття ФРН, а й мають важливі функції у збалансованому розподілі державної влади, як через свою ключову роль у адміністрації федерального законодавства, так і через безпосередню участь у прийнятті рішень на національному рівні у Бундесраті ⁴³.

Усі без виключень основні інститути, що розробляють політику у ФРН, – Федеральний парламент (Бундестаг), Федеральна рада (Бундесрат) та Федеральний уряд (Bundesregierung) – тобто, канцлер та кабінет міністрів – мають своїх попередників у політичній традиції Німеччини, але, в той же час, вони відображають і новітні аспекти та підходи. Це ж стосується Федерального президента (Bundespräsident), який є церемоніальним головою держави, але не має великої дійової політичної влади ⁴⁴. Стабільна демократична Німеччина може слугувати прикладом успішного конституційного будівництва, проведеного не без участі західних держав-переможниць, яке заклало підмурівок не лише демократії і благополуччю Західної Німеччини, але й залишило юридичні підстави і можливості для об'єднання німецького народу в одну державу.

⁴³ Конрад Хессе Основы конституционного права ФРГ. М.: Юридическая литература, 1981. 370 с.

⁴⁴ Андрусак Т.Г. Теорія держави і права: Посіб. Львів: Право для України, 1997. 200 с.

2.2. Особливості автократичного політичного режиму й ефекти його трансформації у довоєнний і післявоєнний періоди розвитку державності Японії

Проблема політичного розвитку та демократизації Японії у післявоєнний період була досліджена такими радянськими дослідниками японської тематики, як С. Буранок⁴⁵, Е. Катасонова⁴⁶, Ю. Кузнецов і Л. Кутаков⁴⁷, В. Сапожников⁴⁸, О. Макаров⁴⁹ та іншими. Основну увагу у своїх роботах дослідники приділяли повоєнним реформам встановлених американською «окупаційною» владою, розвитку профспілкового та робітничих рухів, появі так званої «півторапартійної» політичної системи 1955 року.

Зародження основ демократичності повоєнного періоду у Японії досліджували С. Буранок, Д. Сапрыкін⁵⁰, Н. Овсянников⁵¹, А. Кошкін⁵² та багато інших. Основна увага, насамперед, приділялась подіям, які сприяли пришвидшеному розвитку демократизації і демілітаризації населення у Японії. Вперше у наукових працях було використано тезу про демократичний досвід Японії довоєнного часу у роботах Д. Сапрыкіна та А. Овсянникова. На думку А. Овсянникова, було б помилково стверджувати, що становлення демократичності у «країні вранішнього сонця» відбулося в період поразки мілітаристського уряду у війні 1939-1945-го років та приходу реформаторської «окупаційної» американської влади. Вчені стверджує, що данні потяги до демок-

⁴⁵ Буранок С. О. Трагедия в Перл-Харборе и американская пресса // Вопросы истории. – 2010. №5. С. 210-220

⁴⁶ Катасонова Е. Л. Отаку: за и против // Азия и Африка сегодня. 2011. №1. С. 66-68.

⁴⁷ Кутаков Л. Л. Очерки новейшей истории Японии (1918 – 1963) М.: Прогресс, 1965. 294 с.

⁴⁸ Сапожников Б. Г. Япония между 1945 и 1980 годами: итоги и уроки // Народы Азии и Африки. 1980. №5. С. 29-39

⁴⁹ Макаров А. Я. Политическая власть в Японии М.: Наука, 1988. 248 с.

⁵⁰ Сапрыкин Д. А. Формирование системы местного самоуправления Японии в эпоху Мэйдзи (1868-1911) // Восток. 2011. №2. С. 25–31

⁵¹ Овсянников Н. В. «Демократия Тайсе»: судьба либерализма в Японии в первой половине XX в. // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 13. Востоковедение. 2008. №1. С. 3-13.

⁵² Кошкін А. А. Япония могли разделить на оккупационные зоны // Азия и Африка сегодня. 2010. №4. С. 56-62.

ратизації зародились ще у період правління Тайсьо від 1912 до 1926-го років, що змушує розширити часові рамки дослідження по даній темі.

Наприкінці XIX століття у Японії відбувається перехід до «партійних кабінетів», засновником яких є Тайсьо, та створення парламенту. За правління Тайсьо відбулося піднесення ліберальних та демократичних нахилів у політиці, культурі та суспільстві, що стало одним із головних факторів появи демократичності в політичному режимі Японії. Йому вдалося знизити вплив на політичне життя неполітичних акторів – так званих хабацу (олігархія часів Мейндзі), домогтися формування уряду на основі партій, що представлені в парламенті, увів загальне виборче право (тільки для чоловіків) у 1925 році, прийняв законодавство, яке б регулювало б відносини між працею та капіталом, орендарями за землевласниками. Політика Тайсьо дала поштовх до відходу від політики воєнної експансії і розбудові Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин шляхом підписання Вашингтонського і Лондонського договорів, що мали на меті зменшення морського озброєння. Демократизація імператора Тайсьо домоглася збільшення електорату більш, ніж у 9 разів, таким чином політичні партії виступали головним провідником політичних процесів демократії. Після закінчення Першої світової війни, в якій Японія брала участь на стороні «Антанти», що перемогла, вона отримала китайську провінцію Шаньдун (за договором з урядом Китаю) і мандат на управління Каролінськими, Маршаловими і Маріїнськими островами, колишніми колоніями Німеччини. Проте вже на Вашингтонській конференції 1921-1922 рр. провідні європейські держави і особливо США, побоюючись швидкого і надмірного посилення Японії, постаралися максимально урізати переваги, отримані нею в результаті бойових дій⁵³. Так Вашингтонський договір вимагав від Японії передачі провінції Шаньдун під юрисдикцію Китаю та обмеження вій-

⁵³ Мельвиль А.Ю. Еще раз о сравнительной политологии и мировой политике // Полис. 2004. № 5. С.114-119.

ськово-морських озброєнь. Крім того, Великобританія денонсувала союзний договір із Японією 1902 р.

Правління Тайсьо дала вагомий поштовх до демократизації, та все ж закріпитись після нього так і не змогла і тому було багато причин. Не було пропрацьовано і досконально сформовано економічну і соціальну структури, відсутня усталеність недемократичних традицій, не відбулося реформування палати перів та Таємної ради при імператорі. Одним із факторів руйнування демократичності виступав інститут генро, що власне визначав наступного прем'єра тим самим забравши це право в парламенту, адже воно так і не було офіційно закріплено. Не можна ігнорувати і зовнішні чинники руйнування режиму такі як світова економічна криза. В наслідок якої змінилась не тільки економічна кон'юнктура але й політична, через що партійні кабінети не змогли витримати натиск військових, адже на законодавчому рівні не були закріплені. Тому посилилась влада тих, які переймались через ефективність оборони та вагомість військової структури на рівні великих воєнних держав.

Все це змінило геополітичний статус Японії та характер її взаємин із колишніми союзниками. Японія перейшла до розряду держав, «ображених» результатами Першої світової війни (Німеччина, Італія, СРСР), націлених на новий переділ світу. Ці зміни громадської думки японців відобразила трансформація партійної системи⁵⁴. На консервативніші позиції (особливо це стосувалося питань розширення «життєвого простору» та будівництва колоніальної імперії) перейшла одна з провідних партій країни – Партія «Друзів політики» (ПДП), змінивши назву на «Консервативна партія» (КП). У цьому її громадська підтримка різко зросла. Ліберальні партії (КДП та КНП) також включили до своїх програм колоніально-завойовницьку риторіку.

⁵⁴ Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов / Под ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо. М.: НОРМА, 2000. 832 с.

Внутрішньополітична обстановка 1920-х рр., незважаючи на стабільний економічний розвиток, характеризувалася посиленням робітничого руху, зростанням соціалістичних та появою комуністичних сил, які протистояли колоніальним та мілітаристським прагненням. Так, наприкінці 1920 р. було створено легальну Соціалістичну партію Японії (СПЯ), а середині 1922 р. – напівлегальну Комуністичну партію (КПЯ). У той самий час домінуючими партіями Японії продовжували залишатися ліберальні та консервативні⁵⁵.

Так, на парламентських виборах 1924 р. КП, КДП та КНП склали коаліцію, яка завоювала більшість у парламенті та провели свого кандидата Т. Като у прем'єр-міністри. Ліберально-консервативна коаліція проіснувала аж до 1932 р. Саме з неї в Японії існує традиція формування партійних урядів та призначення партійних прем'єрів. Посиленню її впливу, зокрема, сприяла нейтралізація таємної ради, чиє схвалення було потрібне для проведення будь-якого рішення кабінету міністрів.

З 1945 по 1952 рік Японія перебувала під військовою «окупацією» союзників на чолі Верховний головнокомандувач союзними силами (SCAP), посаду, яку займає генерал США Дуглас Макартур до 1951 року. Хоча номінально керувався багатонаціональною далекосхідною комісією у Вашингтоні, округ Колумбія, та Радою союзників у Токіо, до якої входили Сполучені Штати, Радянський Союз, Китай і країни Співдружності, «окупація» майже повністю була американською справою. У той час як Макартур розробив великий генеральний штаб у Токіо для проведення «окупаційної» політики за підтримки місцевих «військових урядових» команд, Японія, на відміну від Німеччини, не керувалася безпосередньо іноземними військами. Замість цього SCAP покладався на японський уряд та його органи, зокрема на бюрократію, у виконанні своїх директив.

⁵⁵ Чалмерс Джонсон, «Рецензируемая работа: Япония и Китай: от войны к миру, 1894–1972 гг. Мариуса Б. Янсена», «Журнал японоведов» (1975), 2 № 1, 147–152 с.

Основні принципи запропонованого управління Японією були описані в Потсдамській декларації та висвітлені в політичних заявах уряду США, складених і надісланих Макартуру в серпні 1945 року. Суть цієї політики полягала у демілітаризації Японії демократизації і створення економіки. Ці три основні чинники мали б гарантувати світу мир, не нав'язування японцям жодної конкретної форми правління, що в свою чергу зумовлює розробку політичної системи, згідно з якою права громадян гарантувалися б і захищалися. У перші місяці «окупації» SCAP швидко діяв, щоб усунути основні опори мілітаристської держави. Збройні сили були демобілізовані, а мільйони японських військових і мирних жителів репатрійовані за кордон. Імперія була розпущена. Державне синто було ліквідовано, націоналістичні організації скасовано, а їх членів знято з важливих посад. Промисловість озброєння Японії була ліквідована. Міністерство внутрішніх справ з його довоєнними повноваженнями щодо поліції та місцевого самоврядування було скасовано; поліція була децентралізована, а її широкі повноваження скасовано. Повноваження міністерства освіти щодо освіти були обмежені, а обов'язкові курси з етики були ліквідовані. Усіх осіб, які займали чільне місце в організаціях і політиці воєнного часу, включаючи офіцерів збройних сил і всіх вищих керівників основних промислових фірм, було знято зі своїх посад.

Найважливішою реформою, яку здійснила «окупація», було прийняття нової конституції. У 1945 році SCAP дав зрозуміти лідерам японського уряду, що перегляд конституції Мейдзі має отримати найвищий пріоритет. Коли зусилля Японії написати новий документ виявилися недостатніми, урядова секція Макартура підготувала власний проєкт і представила його японському уряду як основу для подальших обговорень. Затверджений імператором, цей документ був представлений перед першим повоєнним сеймом у квітні 1946 року. Він був офіційно оприлюднений 3 листопада і набув чинності 3 травня 1947 року. Для США важливо було усунути військову загрозу з боку Японії, мінімізувати навіть теоретичну можливість появи нового мілітаристського

режиму, для чого необхідно було створити міцні основи для розвитку демократії в країні. Конституція передбачала двопалатність Сейму з найбільшою владою зосереджений в Палаті представників, членів якої тепер обирали як чоловіки, так і жінки. Старе перство було розпущено, а палата перів замінена палатою радників. Таємна рада була ліквідована. Прем'єр-міністр мав бути обраний сеймом із його членів, а також була створена незалежна судова влада з правом судового контролю. У сфері управління вводилася кабінетно-парламентська система, у межах якої парламент обирається всенародним голосуванням, а глава виконавчої вибирається парламентом країни у складі своїх членів (ст. 67 конституції). Він формує кабінет міністрів, який, як зазначено в конституції, повинен здебільшого складатися з членів парламенту (ст. 68). Кожен із членів кабінету очолює одне з міністерств, а законопроекти вносяться до парламенту, головним чином, від імені уряду. Важливим моментом стало положення ст. 66 конституції у тому, що кабінет міністрів, що є центральним органом виконавчої, несе перед парламентом колективну відповідальність⁵⁶. Для Японії сенс існування двопалатної системи полягає у створенні більш збалансованої зміни парламенту за рахунок особливого статусу палати радників, яка є більш стійкою до коливань політичної кон'юнктури, оскільки, на відміну від палати представників, не схильна до розпуску з боку виконавчої влади. В обох палатах парламенту створювалася система комітетів та комісій із різних аспектів державної політики, які ставали головною ареною проведення парламентських дискусій.

На відміну від довоєнної конституції 1889 р., де як джерело влади був вказаний імператор, у преамбулі японської конституції 1947 було зазначено, що суверенітет належить народу, який реалізує його через парламент. Важливим кроком до демократизації стало запровадження загально-

⁵⁶ Japan's Constitution of 1946 URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Japan_1946.pdf?lang=en.

го виборчого права. На противагу виборчого закону 1925 р., новий закон зменшив віковий ценз активного виборчого права з 25 до 20 років. Було проголошено рівність всіх громадян перед законом, заборонено всі види дискримінації за ознаками раси, релігії, статі та соціального походження. «Окупаційною» владою було запроваджено гарантії політичних прав і свобод: свободи слова, зборів, об'єднань, декларація про створення профспілок, політичних партій та громадських організацій (за старою конституції права підданих могли обмежуватися чинними законами).

З економічної сторони влада «окупантів» розпочала земельну реформу, яка мала на меті перетворити орендарів у власників-фермерів. Завдяки законодавству було розроблено план, згідно з яким поміщики, багато з яких жили в містах, були змушені віддати значну частину своїх володінь уряду. Потім цю землю продали орендарям на вигідних умовах. Враховуючи той факт, що ціни встановлювалися за воєнним і післявоєнним доінфляційним рівнем, поміщиків було по суті експропрійовано. Проте реформи були реалізовані з великою ефективністю і зрештою виявився дуже успішним. За підтримки сприятливих податкових та цінових механізмів більшість нових власників-фермерів Японії отримали контроль над своєю землею. Завдяки сільськогосподарським субсидіям і високим цінам на сільськогосподарську продукцію, які підтримуються урядом, японське село зазнало зростання процвітання. Сільські виборці стали не лише опорою консерватора Ліберально-демократична партія (ЛДП) після її утворення в 1955 році (виконуючи початкові американські наміри)⁵⁷.

Слід зазначити, що незважаючи на великий масштаб репресивних заходів (ці заходи, що мали широкий діапазон застосування – від кримінальної відповідальності до заборони обіймати громадські посади – торкну-

⁵⁷ Японія в епоху великих трансформацій // Під редакцією професора Д. В. Стрельцова – М., АИРО-XXI. 2020 320 с.

лися приблизно 200 тис. осіб), політичні чищення не мали всеосяжного характеру, як це було в післявоєнній Німеччині в рамках політики денацифікації, і не торкнулися кістяка цивільної бюрократії довоєнного часу.

Саме з довоєнної бюрократії надалі черпались кадри для найвищої політичної еліти. Цьому сприяла конфуціанська традиція високого суспільного кредиту, що формувалась у Японії протягом багатьох століть, стосовно чиновників. З огляду на ту обставину, що будь-які альтернативні політичні інститути, включаючи політичні партії, були на той момент слабкими і не мали великої довіри в суспільстві, «окупаційна» влада, яка потребувала інституційних інструментів проведення своєї політики, була змушена спиратися на існуючі структури уряду. Свою роль відіграло й те, що обмежені чистки, що проводилися «окупаційною» владою, торкнулися насамперед керівництва довоєнних політичних партій, що стояли при владі, а також верхівки військової адміністрації. Таким чином, цивільна бюрократія заповнила собою той вакуум влади, що утворився на хвилі вказаних чисток⁵⁸.

На першому етапі «окупаційної» політики особливим розташуванням «окупаційних» властей, які прагнули знайти політичну альтернативу довоєнним партіям, що дискредитували себе, користувалися саме ліві партії, які найбільше постраждали від довоєнних репресій. Повністю легалізована була компартія країни, що заснована 1922 р. і була змушена піти у підпілля за умов жорстких репресій довоєнного часу⁵⁹. У листопаді 1946 р. була створена Соціалістична партія Японії, лідер якої Т. Катаяма у 1947 р. на недовгий час очолив уряд. Низка заходів було вжито для становлення у країні громадянського суспільства. Почався активний розвиток профспілкового руху⁶⁰.

⁵⁸ Бокуро Э., Сейдзиро У., Сигэки Т., Сиро Н., Эйити М. История войны на Тихом океане (в пяти томах). Том III. Первый период войны Москва: издательство иностранной литературы, 1957. 360 с.

⁵⁹ Герасіна Л. М. Модернізація політичної системи Японії від мілітаризму до неоліберальної демократії. // Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. 2021. №3. С. 129–138.

⁶⁰ Potsdam Declaration: Proclamation Defining Terms for Japanese Surrender Issued, at Potsdam (1945, July 26) URL: <https://www.atomicarchive.com/index.html>

Політика в умовах «окупації» та нової конституції зазнала значних змін, оскільки багато довоєнних лідерів Японії виявилися звільненими з державних посад, а дві довоєнні партії, Сейюкай і Мінсейто, реорганізувалися відповідно до ліберальної та прогресивної партії (остання з часом стала Японська демократична партія). На лівому крилі соціалісти та комуністи також реорганізували свої партії. Початкові післявоєнні вибори включали багато політичних розколів. Зіткнувшись із відсутністю консенсусу, кабінети, як правило, були нестабільними та недовговічними.

Повернення Йосіди до влади восени 1948 року призвело до більш стабільної ситуації та поклало початок ери Йосіди, яка тривала до 1954 року. Протягом цих років Японія користувалася економічними перевагами тісної співпраці зі Сполученими Штатами під час Корейської війни (1950–1953 рр.), яка заклала основу для національної відбудови та основних післявоєнних відносин США та Японії. У 1951 році Йосіда досяг того, що він вважав своїм найбільшим досягненням – відновлення національного суверенітету шляхом підписання мирного договору 48 країн із Японією на мирній конференції у Сан-Франциско. Вже через пів року після підписання даного договору «окупанти» полишили територію країни.

З 1952 по 1973 рр. «країна вранішнього сонця» переживала прискорене економічне зростання та соціальні зміни. До 1952 року Японія нарешті відновила довоєнне промислове виробництво. Після цього економіка розвивалася безпрецедентними темпами. Водночас економічний розвиток та індустріалізація сприяли виникненню суспільства масового споживання. Велика кількість японців, які раніше проживали в селах, стали урбанізованими; Токіо, чиє населення становило близько трьох мільйонів у 1945 році, досягло приблизно дев'яти мільйонів до 1970 року. Початкові тісні зв'язки зі Сполученими Штатами, які сприяли Договору про взаємну безпеку, змінювалися час від часу напруженістю щодо американської політики через

В'єтнам, Китай та курс валют. У той час відбулися перші торгові суперечки щодо японського експорту текстилю.

Що стосується трансформації партійної системи Японії, то дослідники в науковій літературі виділяють період другої половини ХХ століття. До 1950-х років у «країні вранішнього сонця» існувало близько 50ти партій із різними ідеологіями. Вперше за довге панування ліберальних партій в парламенті, політичний вектор змінився на соціалістичний. Головою уряду став Катаяма Тецу. Та існування ліберальних, соціалістичних та демократичних представників в уряді не мали довгої історії, адже менше ніж через рік трапилась урядова криза. Потім демократи прийшли і знову криза. Ґрунтуючись на такому досвіді, партії вирішують зробити коаліцію і провертають різні комбінації консервативно-центристського нахилу. Від консерваторів були Демократична та Ліберальна партії, а від лівоцентристів Соціалістична партія (яка розкололась на лівоцентристську та правоцентристську, тим самим зменшила свій вплив). Та дана криза уряду минула після 1955 року. Науковці називають його «системним 1955 роком». Поштовхом до створення єдиної (в повоєнній історії специфічній моделі політичної партії системи)ліберально-демократичної партії стала економічна нестабільність. Одною із характеристик дослідники виводять домінантність одної партії протягом тривалого проміжку часу.

На перших, після створення ЛДП, виборах до парламенту у 1958 році СПЯ та ЛДП сумарно отримали 91% всіх голосів виборців і 97% мандатів. ЛДП отримала 297 місць з 467, що більш ніж в півтора рази перевищувала кількість завойованих СПЯ 166 мандатів. Це стало поштовхом до виведення півторапартійної системи, у якій ЛДП становила одну партію а СПЯ – «половину партії». Цей термін вперше був використаний у 1960 р. Робертом Скалапіно і Масумі Дзюнноске для характеристики партійної конфігурації в

Японії, в рамках якої «одна партія» завжди знаходиться у владі і «половина партії»⁶¹. В період 1955 – 1960 рр. СПЯ в якості головної опозиційної сили країни неодноразово вдавалося не тільки затягнути процес проходження урядових законопроектів через парламент, але і повністю блокувати їх. Зіткнення між правлячою партією і опозицією носили виключно конфронтаційний характер, приводячи до парламентських баталій. ЛДП нерідко доводилося використовувати силові методи для проштовхування законопроектів, використання надзвичайних повноважень спікера, процедурні прийоми і навіть прямий фізичний вплив щодо опозиційних депутатів, з використанням парламентської поліції.

У свою чергу, Соціалістична партія активно мобілізувала своїх прихильників на антиурядові вуличні акції – демонстрації, мітинги, сидячі страйки і т. д. Найвищого піку політичне протистояння досягло в 1960 р., коли СПЯ і ЛДП зайняли протилежні позиції з питання про ставлення до договору з США в період його ратифікації в парламенті.

З 19 січня 1960 р. починається поступове послаблення впливу двох провідних партій в Японії, адже в той день був підписаний японсько-американський Договір про гарантії безпеки, де Соціалістична партія знову розкололася через розголошення у ставленні до цього договору, результатом чого стало поява лівоцентристської Партії демократичного соціалізму (ПДС). У листопаді 1964 з'являється правоцентристська партія Комейто. Поява нових партій та поступове закріплення своїх місць в парламенті зумовило поразку Соціалістичної партії на виборах 1969 року та похитнуло довіру виборців. До цього часу на політичній арені країни партійна система була по своїй конфігурації не півторапартійна система, а відповідала моделі одної провідної партії в ролі ЛДП та трьох слабких (СПЯ, комуніс-

⁶¹ Японія в епоху великих трансформацій / Під редакцією професора Д. В. Стрельцова М., АИРО-XXI. 2020 320 с.

тична партія, партія Комейто). З плином часу все більшу частку голосів стали отримувати партії, що тяжіють до політичного центру, а все меншу – «системні партії» в особі ЛДП і СПЯ. Наприклад, якщо на парламентських виборах 1958 р. ЛДП отримала 57,8% голосів виборців, то в 1976 р. – тільки 41,8%. При цьому частка одержуваних СПЯ скоротилася з 32,9% у 1958 до 20,7% у 1976 р.[31]. У 1976 р. до опозиційного табору додався ліберальний клуб, а в 1978 р. – Соціал-демократичний союз (СДС). До кінця 1970-х рр. на політичній арені існувало шість «слабких» опозиційних партій, над якими висіла одна «сильна». До того ж сама ЛДП в середині 1970-х рр., коли сукупна потужність опозиції в парламенті досягла її рівня, втратила статус беззастережно домінантною партії, а після розгорівся в 1976 р. скандалу Локхід, в який виявилася залученою вся верхівка правлячої партії, вона втратила і моральні підстави на роль головної політичної сили країни. Це дало підстави деяким історикам говорити про занепад «системи 1955 року» вже з середини 1970-х рр. Наприклад, на думку Воно Кодзі, політична історія Японії вступила в перехідний період від «системи 1955 року» до епохи коаліційних урядів відразу ж після «справи Локхід»⁶².

До початку 1970-х рр., коли в парламенті мали відчутну представництво вже п'ять партій, термін «півторапартійна система», по суті, вже перестав відповідати реальності. Однак оскільки жодна партія, крім ЛДП, не мала можливостей прийти до влади, японський політолог Нобутака Іке для характеристики ситуації конфігурації застосував термін «система домінантною партії». Таким чином, еволюція партійної системи йшла в післявоєнний період по такій траєкторії: радикальна багатопартійність – помір-на багатопартійність – двопартійність («півторапартійна система») – система домінантною партії.

⁶² Японія в епоху великих трансформацій / /Під редакцією професора Д. В. Стрельцова М., АИРО-XXI. 2020 320 с.

Незважаючи на ускладнення і диверсифікацію партійно-політичного простору, основні закономірності, що стосуються системи однопартійного правління, залишалися в цілому незмінними протягом всього періоду влади ЛДП. Однак з плином часу відбувалася їх помірна трансформація у напрямі зростання ролі узгоджувальних механізмів між ЛДП і партіями опозиції при прийнятті державних рішень. Своєї кульмінації цей процес досяг у середині 1970-х рр., коли в парламенті встановилося стан нестійкої рівноваги сил між консервативними «силами в особі ЛДП і «реформаторськими» силами в особі опозиції. ЛДП продовжувала утримувати більшість місць в обох палатах парламенту, хоча вибори демонстрували злети і падіння рівня підтримки консерваторів. Разом з тим ліві сили сильно потіснили консерваторів в органах місцевого самоврядування. Соціалісти і навіть комуністи нерідко набирали в 1970-е рр. більшість у місцевих законодавчих асамблеях і перемогли на виборах мерів міст. В результаті ЛДП з ще більшою обережністю стала відноситися до зміни конституції і проведення масштабного військового будівництва, які не отримували схвалення як мінімум серед половини японських виборців, що голосували за опозицію.

2.3. Параметри демократизації та поступ й особливості поствоєнного етапу розвитку державності в Німеччині

Після поразки у другій світовій війні держави-переможниці розділили територію Німеччини на східну і західну частину. Основною метою «окупаційної» влади було демократизація, повне роззброєння, денацифікація, демілітаризація, знищення нацистської партії та декартелізація. Західна частина Німеччини (Федеративна Республіка Німеччини) належала США, Франції та Англії, а східна (Німецька Демократична Республіка) – СРСР. Через розподіл країни, її частини мали нерівномірний розвиток демократії. Поки влада східних «окупантів» реалізовувала власну модель диктатури Сталіна,

західні «окупанти» вже розпочали переорієнтацію на ліберальні цінності. Першим етапом США було виявлення всіх нацистів та покарання за воєнні злочини.

Роки правління Конрада Аденауера увійшли в німецьку історію як «ера Аденауера». Йому вдалось за малий проміжок часу не тільки відновити економічну складову держави, але й відновив репутацію Німеччини, домігся високого рівня життя, розширив зовнішній суверенітет та заклав нові цінності суспільства. К. Аденауер запропонував відбудувати німецьку державу за християнською концепцією, де в основу зовнішньополітичних цінностей вкладались християнські ідеали. Започаткування християнської концепції дало поштовх до демократичності, свободи та формування громадянського суспільства. Через фактор всезагальної вини, «окупаційна» влада погасила можливість проявів агресії німців в майбутньому. Концепт християнської Європи був одним з найпопулярніших в першому повоєнному десятилітті. З початком «холодної війни» пропагувалося протиставлення європейської свободи, що базувалась на християнстві, і тоталітарного колективізму⁶³. Окрім того, ідеологія християнського демократичного союзу, прибирала ворожнечу між католиками та протестантами, що виступало важливим чинником суспільного консенсусу і стабільного розвитку.

Вектор зовнішньої політики Конрада Аденауера був спрямований на приналежність підвладної держави до західних культур та розвиток військової структури згідно західних стандартів. У 1951 р. канцлеру вдалося отримати членство Західної Німеччини в Європейському співтоваристві вугілля та сталі, яке відіграло важливу роль у вході до Європейського економічного співтовариства. У тому ж році американці, британці та французи погодилися на перегляд Статуту «окупації», який значно посилив внут-

⁶³ Schildt A. Deutsche Kulturgeschichte: die Bundesrepublik – 1945-bis zur Gegenwart, Siegfried D. – Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2009. 696 p.

рішній авторитет Федеративної Республіки. У 1955 р. Західна Німеччина стала повноправним членом Організації Північноатлантичного договору (НАТО) і отримала суверенітет над своїми зовнішніми відносинами після закінчення терміну дії Статуту «окупації». У 1957 році партія Конрада Аденауера отримала першу і єдину абсолютну більшість, яку коли-небудь зафіксувала німецька партія на вільних загальних виборах.

Протягом наступних п'яти років канцлер і Шарль де Голль починають активні переговори, які вже в 1963 році дали свої плоди, а саме підписання Угоди про примирення і дружбу⁶⁴. Зовнішня політика була націлена на примирення з НДР. Після підписання ряду договорів і угод, які гарантували безпеку Заходу, у 1973 році не тільки ФРН а й НДР отримали членство ООН, що в свою чергу розпочало процес возз'єднання.

Окрім суттєвих зовнішньополітичних досягнень, в епоху К. Аденауера відбулась трансформація політично-культурних цінностей західнонімецького суспільства з підданських на ліберально-демократичні, що започаткувало нову демократичну культуру. Аби об'єднати населення «окупованих» територій було застосовано ідею локального патріотизму. Створення нових культурно спрямованих громадських організацій, журналів, що торкались зовнішньополітичної теми, мало змінити ментальність людей (возвеличити важливість чесності, відвертості та сором'язливості). Та через виклики економічної, духовної та політичної (сталінськи режим), реалізувати даний план вдалось лиш частково.

Для встановлення миру і ділових зв'язків між НДР та ФРН було підписано Договір про взаємовідносини між двома державами. Даний вчинок обох країн в цьому дослідженні виступає одним із головних чинників демократизації та возз'єднання території Німеччини. Кропітка робота підписання вищевказа-

⁶⁴ Райхель Ю. Найрозумніший німецький державний діяч із часів Бісмарка // День. – 31 жовтня 2009. № 19 URL:<http://www.day.kiev.ua/282616>

ного договору тривала протягом двох років. За цей час представник сторони ФРН Егон Бар та представник сторони НДР Міхаель Коль провели більше 50-ти неофіційних зустрічей. Їм вдалось домогтись підписання у грудні 1971 року угоди між урядами НДР та ФРН з приводу транзитного сполучення цивільних осіб, перевезення вантажу між територіями ФРН та Західним Берліном. Наступним кроком було прибрати бар'єр недовіри між східними і західними територіями. Це вдалось зробити шляхом підписання угоди про покращення умов приватних поїздок, було врегульовано питання анклавів шляхом обміну територіями. Завдяки такій кропіткій роботі вдалось розпочати процес об'єднання⁶⁵.

В економічному плані договір також був корисним для Східної Німеччини. Завдяки кредитам Західної Німеччини торгівля між двома німецькими державами зросла, що дало цінну західнонімецьку валюту для Східної Німеччини. Останній одержував додатковий дохід від щорічних гонорарів, які їй сплачувала Західна Німеччина за використання західними мандрівниками автомагістралей через Східну Німеччину до Берліна, а також від викупу, сплаченого Західною Німеччиною за звільнення політичних в'язнів у Східній Німеччині. Більша кількість західних німців, яким дозволено відвідувати Східну Німеччину, також принесла тверду валюту. Щороку уряд Східної Німеччини повідомляв про вражаючі стрибки продуктивності, які після краху режиму виявилися значною мірою вигаданими. Насправді, матеріальний розрив між двома частинами Німеччини збільшився. Щоб зосередити свої ресурси на промисловому виробництві для експортних цілей, уряд Східної Німеччини знехтував підтримкою інфраструктури країни, що ставало все більш очевидним, оскільки дороги, залізниці та будівлі Східної Німеччини погіршувалися. Також зберігався гострий дефіцит житла. Для придбання основних споживчих товарів, таких як автомобілі,

⁶⁵ Івасюк Г. О. Роль особистості в становленні зовнішньої політики Німеччини // Панорама політологічних студій. 2012. Вип. 9. С. 102-108.

які продовжували вироблятися за стандартами раннього післявоєнного періоду, все ще були потрібні роки очікування, тоді як західна Німеччина займала високе місце у світі за якістю та передовим дизайном⁶⁶.

Одну з найважливіших місій становлення демократичності в Німеччині виконав Гельмут Коль. В науковій літературі його прозвали канцлером німецької єдності⁶⁷. Основний акцент розвитку Г. Коль зробив на економічну і соціальну політику. При його правлінні країна в 80-ті роки стала найбільшим експортером. Утвердилося положення західнонімецької марки шляхом стимулювання приватного підприємництва. Рівень життя в Німеччині став одним з найвищих в західному світі⁶⁸. Все це сприяло утвердженню іміджу Західної Німеччини як європейського лідера з найвищим рівнем життя і стало потужною альтернативою тоталітарної і економічно неефективної моделі НДР, що, зрештою, і виявилось вирішальним чинником краху комуністичного ладу. В області зовнішньої політики Г. Коль, зберігаючи тісні відносини зі Сполученими Штатами, паралельно домігся розвитку співробітництва з СРСР, ставши найближчим західним партнером М. Горбачова. Його стиль правління увійшов у історію як «система Коля». Головною її характеристикою була спрямованість на надійного партнера у справі створення правлячої коаліції, яку завжди вбачав у ВДП. Заради цієї коаліції Г. Коль свідомо обмежував повноваження своєї партії. Також основою свого канцлерства він розглядав у керівництві ХДС, що завдяки ньому трансформувалось у справжню народну партію. Партійний рівень був для канцлера важливіший за державний. У своїх політичних діях Г. Коль розраховував не на існуючі інститути, а на їх очільних постатях. Як досвідчений та знаючий підводного каміння політики, він завжди виявляв обачливість, в очах співгромадян намагався виглядати як надійний та врівноважений

⁶⁶ Івасюк Г. О. Роль особистості в становленні зовнішньої політики Німеччини // Панорама політологічних студій. 2012. Вип. 9. С. 102-108.

⁶⁷ Кутаков Л. Л. Очерки новейшей истории Японии (1918 – 1963) М.: Прогресс, 1965. 294 с.

⁶⁸ Гельмут Коль URL:<http://www.qoos.ru/people/politicians/helmutkohl/>

очільник. Останні роки його правління стали переломними в історії існування двох частин Німеччини. Уряд канцлера поставив перед собою амбіційні завдання: провести повну зміну соціально-економічного й політичного ладу в колишній НДР і за допомогою економічного зростання на нових землях завершити процес внутрішнього зростання двох частин Німеччини, а також домогтися вирішальних результатів у справі об'єднання країн в рамках ЄС.

Не менш важливу роль у демократизації та розвитку Німеччини відіграв Г. Шредер. У 2003 році уряд Шредера приймає програму «Порядок денний 2010» – пакет з 30 реформами у сфері ринку, бюджету, праці, економіки та соціального забезпечення. Кабінет канцлера прагнув до 2006 року покращити бюджетну сторону, не забуваючи також про податкову реформу 2001 року та процес інтеграції федеральних земель (Пакт солідарності – II), що передбачав до 2019 року створення на сході ФРН інноваційних регіонів і нових конкурентоздатних підприємств⁶⁹.

Реалізація зовнішньої політики Німеччини в Європі відбувається в світі, що глобалізується, тому її майбутнє залежить від сукупності загальносвітових і власне європейських факторів. Після восьми поспіль років лідерства лівого крила німецької політики очікувалися великі – чи хоча б якісь зміни. Більша частина центрально- та східно-європейських експертів від зовнішньої політики оптимістично пророкували зміни, особливо щодо політики розширення. 22 листопада 2005 року за Ангелу Меркель проголосували – країна отримала першу жінку-канцлера. Важливо підкреслити, що для Меркель як політика державного рівня були і залишаються характерними обережність, виваженість, раціональність та поступовість. Якщо на початку її загальнонаціонального лідерства вони були обумовлені особливостями формування Великої коаліції, то з часом ці якості допомагали їй як федеральному канцлеру визначатися і успі-

⁶⁹ Кудряченко А.І. Федеративна Республіка Німеччина: засади демократичного сходження: монографія ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс, 2020 656 с.

шно позиціонувати у непростих умовах світової фінансово-економічної кризи, при подоланні гострих викликів, що поставали перед німецьким суспільством та у колі європейської і світової спільноти. Заступивши на пост глави уряду, А. Меркель довела, що хоче й, головне, може успішно вчитися бути лідером не тільки національного, але й світового масштабу. Найбільших успіхів вона досягла на міжнародному подіумі. При ній відбулося очікуване посилення атлантичного вектора, що стало причиною «постшредерського потепління» відносин між ФРН і США. У період Великої коаліції 2005–2009 рр. ФРН успішно головувала у «Групі восьми», спонукаючи лідерів провідних держав до їх більш активного залучення до співпраці з країнами Третього світу, що швидко розвиваються. Не в останню чергу завдяки особистим зусиллям, завзятості й наполегливості Меркель, в умовах настання глобальної фінансово-економічної кризи, була реалізована ідея створення «Групи двадцяти». У Євросоюзі Берлін доклав максимум зусиль для виходу ЄС із конституційної й структурної кризи. Політика Німеччини, її конструктивність і наполегливість прислужилися у виробленні й ратифікації Лісабонського договору та подоланні наступних викликів. Зокрема лінія Меркель, стосовно збереження стійкості Єврозони, створення фонду стабільності та інші заходи мали здебільшого позитивні наслідки. Зростання експорту ФРН уможливило придання позитивної динаміки більшості галузей економіки суттєво зменшити рівень безробіття. Певну віддачу приніс пакет кон'юнктурних програм, прийнятий 2010 р., що слушно продовжили попередні заходи, спрямовані на вихід із кризи⁷⁰.

Таким чином, використовуючи за основу бінарний аналіз, в даному розділі можна зробити такі висновки. Простежуючи різницю трансформації демократичності цих двох країн, можна одразу помітити, що завдяки добре пропрацьованому плану реконструкції Японії «окупаційний» режим

⁷⁰ Кудряченко А.І. Федеративна Республіка Німеччина: засади демократичного сходження: монографія ДУ «Інститут всевітньої історії НАН України». Київ: Фенікс, 2020 656 с.

закінчився досить швидко. В свою чергу, через неузгодженість крайн-переможниць плану перебудови політичної системи ФРН, можна простежити затяжний процес відновлення територіальної і національної цілісності, що включає у себе великі людські втрати в період існування Берлінської стіни. Одним із головних факторів даної проблеми можна виокремити СРСР, через дії якої в Японії (шляхом порожніх обіцянок було відібрано території Японії), в той час у НДР через ненаціленність «окупаційної» влади на відновлення національної ідентичності, розроблення економічного розвитку та інфраструктури, територія НДР значно відстала у розвитку демократичності в порівнянні із ФРН. В результаті подальшого аналізу інституційної сфери можна побачити загальні зміни владних повноважень а також домінуючих партій та їх вплив. Не менш важливу роль відіграла колаборація різновекторних партій задля отримання місць в парламенті та уряді. Загалом в цьому розділі можна побачити перехід від одноосібної / однопартійної до народної вади, що включає у себе вільні вибори, встановлення конституції, надання прав громадянам, еволюцію економічного крила, зовнішньополітичних та торговельних зв'язків. В наступному розділі більш детально буде розглянуто трансформацію самих партій.

РОЗДІЛ 3

НАСЛІДКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ, ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ І МІЖПАРТІЙНОЇ ЗМАГАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ РОЗВИДКУ ДЕМОКРАТІЇ І ДЕРЖАВНОСТІ В ЯПОНІЇ ТА НІМЕЧЧИНІ

3.1. Особливості та перспективи подальшого розвитку політичної системи та міжпартійної змагальності у Німеччині

Усі без виключень основні інститути, що розробляють політику у ФРН, – Федеральний парламент (Бундестаг), Федеральна рада (Бундесрат) та Федеральний уряд (Bundesregierung) – тобто, канцлер та кабінет міністрів, – мають своїх попередників у політичній традиції Німеччини, але, в той же час вони відображають і новітні аспекти та підходи. Це ж стосується Федерального президента (Bundespräsident), який є церемоніальним головою держави, але не має великої дійової політичної влади.

До об'єднання Бундестаг складався з 496 депутатів, які обиралися прямими виборами, та 22 делегатів з Західного Берліну, які обиралися непрямим голосуванням. Під час загальних виборів 1990 року, перших за 58 років загальнонімецьких виборах, коли і західні, і східні німці обирали одну й ту ж законодавчу владу, було обрано 662 депутатів Бундестагу – 319 з них представляли Християнсько-Демократичний союз/Християнський Соціалістичний союз (CDU/CSU), 79 представляли Вільну демократичну партію (FDP), коаліцію партнерів CDU/CSU, та 239 депутатів представляли Соціал-Демократичну партію Німеччини – тобто, опозицію. Решта 25 депутатів (17 з PDS, колишньої SED, та 8 членів Східнонімецьких зелених) скористалися «одноразовим представництвом» – єдиним спеціальним положенням про вибори, передбаченим Федеральним конституційним судом у зв'язку з отриманням представництва у Бундестазі⁷¹.

⁷¹ Конрад Хессе Основы конституционного права ФРГ. М.: Юридическая литература, 1981. 370 с.

Очевидно, що ті, хто укладав Основний закон, мали намір зробити Бундестаг центром процесу розробки політики. 662 депутати або члени Бундестагу є єдиними представниками політичної влади у ФРН, які обираються прямими виборами. А отже у конституційній структурі ФРН Бундестаг є інститутом з найвпливовішим політичним мандатом. Впливовість та легітимність інших виборних політиків та політичних інститутів засновується на мандаті, який надається непрямим голосуванням.

Основним законом першочергова відповідальність за розробку законодавства належить Бундестагу, який до того ж обирає та контролює федеральний уряд, обирає половину кількості членів Федерального конституційного суду⁷². Через ту центральну роль, яку, згідно Основного закону, відіграє Бундестаг у формуванні федерального уряду та на протязі всього його існування, Бундестаг належить до тих парламентських систем, які поєднують законотворчі та виконавчі функції та повноваження. Звичайно, на практиці ліберальна ідея парламенту – раціональне обговорення питань державної політики з огляду на загальний добробут та дії згідно суспільних інтересів – у випадку ФРН, як у будь-якому іншому випадку, виявляється вигадкою. Насправді правляча більшість утворює об'єднання, яке активно функціонує, а її лідери займають ключові позиції в уряді (наприклад, пости у кабінеті міністрів через призначення канцлером). Її же політична програма служить основою законодавчої програми федерального уряду⁷³.

Функцію нагляду над тим, як правляча більшість користується своїми повноваженнями, переважно виконує опозиція. Втім, вертикальний розподіл влади між Бундестагом та Бундесратом та відкритий процес формування та поширення політичних позицій в цілому також впливають на ва-

⁷² Кудряченко А. І. Парламентська система ФРН – засадничий принцип західної демократії // Віче. 2002. № 4. С. 69 – 74

⁷³ Бундесрат – федеративный конституционный орган / Бундесрат. Отдел работы с обществ. Вопп: Bundesrat, 2000. 44 с.

жливі способи збалансування повноважень. В результаті утворюється політична система зі складними взаємозв'язками між кабінетом міністрів, правлячою більшістю та опозицією, а також між Бундестагом, Бундесратом та федеральними урядами і урядами земель – такі відносини не мають на увазі ні якої конфронтації між законодавчою та виконавчою владою. З більш широкого погляду, ФРН є політичною системою, у якій співробітництво та узгодженість завжди відігравали більш важливу роль, ніж конфронтація, а також системою, у якій політичні партії більше прагнуть співпраці, ніж повного контролю.

З огляду на традиційне місце, яке займає Берлін у історії та культурі Німеччини, не викликає подиву те, що питання перенесення столиці до Берліну постало одразу ж після того, коли об'єднання стало реальною можливістю. Скоро після об'єднання було вирішено, що Берлін стане столицею об'єднаної Німеччини; у 1991 році було прийнято рішення перемістити уряд ФРН за десятирічний термін⁷⁴.

Депутати або члени Бундестагу складають важливу частину політичної еліти ФРН. Майже усі члени Кабінету (міністри), усі держсекретарі (політичні асистенти міністрів) та, що найважливіше, канцлер обираються з їх числа. А отже вивчення соціально-економічної та освітньої бази членів Бундестагу має надати важливу інформацію щодо переважаючих цінностей та принципів домінуючої елітної культури, а також допомогти у визначенні керівних якостей, високо поцінованих «електоратом» ФРН у відносно невеликих групах партійних лідерів на різних рівнях політичної системи, які контролюють процес номінації, а отже відіграють визначальну роль у рекрутуванні членів Бундестагу⁷⁵.

⁷⁴ Государственное право Германии. За ред. Б.Н. Топоршина. М.: РАНИГИП, 1994. 312 с.

⁷⁵ Бундесрат – федеративный конституционный орган / Бундесрат. Отдел работы с обществ. Вопп: Bundesrat, 2000. 44 с.

У соціальному складі його членів відбулися важливі зміни. Близько половини членів першого складу Бундестагу були найманими робітниками – робочими та офісними службовцями низького рівня. Вже у 1969 році, через двадцять років, ця група складала менше 15 відсотків усіх депутатів. Навіть успіх на виборах СДП – певного роду «народної партії» – у 1969 році та протягом наступних років не змінив цю тенденцію⁷⁶.

Проте, у ФРН час від часу можна почути критику, що участь населення в політичному процесі прийняття рішень обмежується присутністю на виборах раз на чотири роки. Це не є правдою. В середині німецької політичної системи існує багато можливостей для громадян висловлювати свою думку не тільки під час передвиборчої боротьби, але і впливати на політичний процес.

Завдяки регулярним опитуванням суспільної думки політики дізнаються про те, як відображається їх політика на громадськості. Так як депутат завжди розраховує на переобрання, він є зацікавленим в тому, щоб послідовно та чітко виконувати волю виборців. Якщо виборець є незадоволеним політикою, яку проводить уряд, на наступних земельних виборах він віддасть свій голос іншій партії. Земельні уряди посилають своїх представників у Бундесрат (верхня палата Бундестагу). Так як Бундесрат, як учасник законодавчого процесу, має значну владу, такий урок завжди є болючим та примушує партію прислуховуватися до волі виборців⁷⁷.

Оскільки у Німеччині формально і фактично існує багатопартійна система, згідно із діючою конституцією, саме вона сприяє формуванню політичної волі народу. У країні діє більше сотні політичних партій, значна кількість яких є абсолютно невідомою широкій громадськості. Реальну політичну вагу

⁷⁶ Кудряченко А. І. Парламентська система ФРН – засадничий принцип західної демократії // Віче. 2002. № 4. С. 69 – 74

⁷⁷ Законодательство и парламентская система правления // Горрес Р. Так работают правительство и парламент: Организация, сотрудничество и контроль в парламентской системе правления М., 1993. С. 35 – 95.

та вплив на формування федеральної та земельної політики має менше ніж десять партій. Це зумовлено тим, що виборче право ФРН перейняло деякі риси англосаксонської традиції. Введення елементів мажоритарної системи виборів в традиційну європейську виборчу систему призвело до концентрації німецької партійної системи. Саме тому, на відміну від Веймарської республіки, багатопартійна система у ФРН існує тільки формально.

Партійний ландшафт в Німеччині відображає традиційні європейські протиріччя та нові соціальні вогнища напруженості. Традиційні конфлікти (cleavages) – ставлення до церкви (зв'язок з церквою та дистанція по відношенню до неї), відмінність інтересів роботодавців та найманих працівників – в свій час відіграли визначену роль при створенні німецьких партій⁷⁸.

З 1980-х рр. виник новий розкол (cleavag), в політичному просторі зіткнулися інтереси економіки (бізнесу) та захисників оточуючого середовища. І в кінці кінців, об'єднання Німеччини змінило структуру партійного спектру, бо населення вступило у конфлікт інтересів між старими та новими федеральними землями. Східні німці бачать захисника своїх інтересів в обличчі Партії демократичного соціалізму (ПДС) – наступниці колишньої правлячої партії НДР (Соціалістичної єдиної партії Німеччини – СЄПН), заснованої одразу після об'єднання. ПДС в останній час отримує все більше прибічників. Через те, що ця партія згідно із власними заявами представляє інтереси нових федеральних земель, то своїм успіхом вона особливо зобов'язана зростаючій кількості виборців у Східній Німеччині. Навпаки, у західній частині країни вона має набагато менше шансів. У лівій частині партійного спектру позиціонує себе і партійний альянс «Союз 90/Зелені», Представником соціал-демократичного табору є Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН)⁷⁹.

⁷⁸ Кудряченко А. І. Парламентська система ФРН – засадничий принцип західної демократії // Віче. 2002. № 4. С. 69 – 74

⁷⁹ Семенов В.С. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.О. Ріяка, В.С. Семенов, М.В. Цвік та ін. К.: Юрінком Інтер, 2002. 512 с.

Християнсько-демократичний і Християнсько-соціальный союзи створені після Другої світової війни. ХДС не висуває кандидатів до органів влади в Баварії, де функціонує ХСС, його союзник по парламентському блоку в національному масштабі. Обидві партії виражають перш за все інтереси бізнесменів аграрного сектору і «білих комірчиків» (управлінський персонал, технічних працівників) і користується особливою підтримкою в південних районах країни. Блок ХДС/ХСС виступає за забезпечення гарантій прав приватної власності і подальший розвиток соціально орієнтованої ринкової економіки Німеччини, а також за поглиблення інтеграції країни в європейсько економічні та військові структури.

Соціал-Демократична Партія Німеччини найстаріша політична партія Німеччини, заснована в 1875 році. Створена в результаті злиття двох соціалістичних робітничих організацій, СДПН спочатку була марксистською партією, і вона продовжує отримувати більшу частину своєї підтримки від громад робітничого класу в основному в протестантських північних районах і промислових містах Рур. Партія сформувала коаліцію німецького уряду з ВДП і Зеленими в 2021 році, як це було в минулому. СДПН була найуспішнішою партією в кінці і початку 20-го століть, але втратила виборців, коли канцлер СДПН зробила скорочення соціального забезпечення на початку 2000-х років, а потім, коли сформувалася Ліва партія. Однак він повернув частину цих виборців на виборах 2021 року. На даний момент вона має 206 місць у парламенті. В останні роки СДПН доклала зусиль для залучення виборців середнього класу. Партійна платформа – це соціал-демократія, яка вірить у зміцнення соціальної ринкової економіки, держави загального добробуту, громадянських прав та європейської інтеграції. Нинішніми співголовами партії є Саскія Ескен і Норберт Вальтер-Боржанс.

Зелені утворилися в 1993 році в результаті злиття Західної партії зелених і Східнонімецького альянсу 90. Роберт Хабек і Анналена Баєрбок є лідерами партії. Окрім екологічної стійкості, ключовими питаннями партії

є соціальна справедливість, проєвропейський федералізм, високі витрати на соціальне забезпечення та підтримка гендерної рівності та прав ЛГБТ. Партія сформувала коаліцію з СДПН в період з 1998 по 2005 рік. Вона отримала 67 місць на виборах 2017 року, але в 2021 році вона пройшла набагато краще. Будучи шостою за величиною партією в останній раз, вона зараз є третьою за величиною, з 118 місцями⁸⁰.

Ліва партія була утворена в 2007 році, коли наступник комуністичної партії правлячої Східної Німеччини – Партії демократичного соціалізму (PDS) – об'єднався з профспілковими діячами і лівими сепаратистськими членами СДПН Лейбористської партії і соціальної справедливості (WASG). Це традиційно ліва партія в Бундестазі. Джанін Вісслер і Сюзанна Хенніг-Уеллсов є спів-лідерами. Вона виступає за демократичну соціалістичну політику і кейнсіанську економіку, включаючи збільшення державних витрат і збільшення податків для корпорацій і високих працівників. Багато виборців від старшого покоління і його члени охоплюють від комуністів до соціал-демократів. В даний час ліві мають 39 місць у парламенті, у порівнянні з 69 у 2017 році⁸¹.

Вільна Демократична Партія є ліберальною партією Німеччини, яка вірить як в економічній, так і в соціальний лібералізм, подібний до ліберальних демократів у Великобританії. Це означає, що вона підтримує вільну ринкову економіку, громадянські свободи, права людини та інтернаціоналізм. Він займає землю між центром і правоцентристським. ВДП була заснована в 1948 році. Вона була молодшим партнером в коаліційних урядах з обома основними партіями, а це означає, що вона фактично провела більше часу при владі, ніж будь-яка інша партія. Довгий час вона була третьою за значимістю партією в ФРН. В її програмі робиться наголос на необхідність дотримання індиві-

⁸⁰ Конрад Хессе Основы конституционного права ФРГ. М.: Юридическая литература, 1981. 370 с.

⁸¹ Конрад Хессе Основы конституционного права ФРГ. М.: Юридическая литература, 1981. 370 с.

дуальних прав та свобод; партія знаходить підтримку в середньому класі, в представників малого бізнесу⁸². ВДП в даний час має 92 місця в парламенті, в порівнянні з 80 в 2017 році. Нинішній лідер партії – Крістіан Лінднер.

Й у Німеччині й інші партії, зокрема «Республіканці» та Націонал-демократична партія – ультраправі угруповання. Підтримка ультраправих зросла у 80-ті роки, особливо сильно в містах з низьким рівнем економічного розвитку на сході Німеччини вже після об'єднання країни. Серед інших політичних партій та рухів – різноманітні жіночі, екологічні організації, об'єднання пенсіонерів і малі ультраправі партії.

Що стосується правих екстремістів, то, як правило, це малі партії: Німецький народний союз, республіканці та націонал-патріоти. Вони виступають виразниками інтересів німецьких націоналістів. У цих партій мала кількість прибічників, але час від часу вони отримують голоси виборців, що голосують на знак протесту. Проте дотепер правоекстремістські партії не зуміли розповсюдити свій вплив, оскільки не знайшлося бажаючих утворити коаліцію з екстремістами, а власних голосів занадто мало. Крім того, ці партії балансують на межі конституційної законності і їм може загрожувати заборона⁸³.

Через те, що партії потребують постійної підтримки народу, аби довгий час мати успіх (як всі вище перераховані), вони активно розробляють спектр своєї діяльності – формують політичне волевиявлення, залучають громадян до політичного життя, підтримують нову політичну еліту та активізують свій вплив на політичний розвиток у парламенті та в уряді. Саме ці фактори призвели до стабільної та дієздатної демократії у ФРН, запорукою якої і виступає її партійна система.

⁸² Райхель Ю. Найрозумніший німецький державний діяч із часів Бісмарка // День. 31 жовтня 2009. № 19. URL:<http://www.day.kiev.ua/282616>

⁸³ Немецкая избирательная система: Какие правила действуют на выборах бундестага? Bonn: IN-PRESS, 1988. 186 с.

3.2. Ефекти та перспективи подальшого поступу демократичної політичної системи, політичного процесу, партійної конкуренції і державності у Японії

Понад сімдесят років конституція Японії (з 1947 року) залишається недоторканою, символом реформованої нації та демократичного суспільства. Запроваджена під «окупацією» під керівництвом США після Другої світової війни, післявоєнна конституція Японії дала унікальну обіцянку: японський народ ніколи більше не вдасться до війни для вирішення міжнародних суперечок. Конституція 1947 року змінила життя японських громадян, змінивши роль імператора, зменшивши владу військових і створивши нові права для жінок⁸⁴.

Сьогодні, коли демократична практика потрапила під пильну увагу в усьому світі, японські громадяни також обмірковують, наскільки ефективно працює їхній уряд. Численні проблеми викликають заклики до реформ. Старіння населення Японії загрожує її економічному розвитку. Повторювані природні катаклізми підкреслюють необхідність кращого управління надзвичайними ситуаціями, а також політику адаптації до зміни клімату. Зростання військової могутності сусідів Японії викликає питання щодо обороноздатності країни. Нові технології також викликають питання щодо конфіденційності та доступу громадян до інформації.

Конституційні дебати Японії стосуються не просто минулого документа, а й здатності нації реагувати на ці виклики двадцять першого століття. Конституція 1947 року змінила відносини між державою і суспільством, запровадивши народний суверенітет. Соціальні реформи конституції були трансформаційними, створюючи нову роль для японської імператор-

⁸⁴ O'Donnell G., Schmitter C. Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy // The Johns Hopkins University Press, 1986. 78 p.

ської сім'ї, встановлюючи військові сили країни під цивільний контроль і встановлюючи нові права для жінок. Ті, хто найрішучіше виступав за перегляд документа, роздратуються його «окупаційним» походженням. Зовсім недавно японський народ був більш відкритим до роздумів про те, як можна було б змінити конституцію, щоб відобразити проблеми, з якими стикається Японія в двадцять першому столітті, але про це по порядку⁸⁵.

Японія та Сполучені Штати підписали в 1951 році договір про безпеку, який дозволив військовим силам США залишатися після укладення мирного договору в Сан-Франциско. Протягом 1950-х років японські громадяни все більше незадоволені триваючою військовою присутністю США⁸⁶. У 1957 році вбивство літньої японки охоронцем армії США викликало національне обурення та вимоги припинити екстериторіальність, яка захищала американських військових від японського переслідування.

У 1955 році виникла інша суперечка, коли американські війська попросили японський уряд продовжити злітно-посадкову смугу на аеродромі Тачікава. Токіо розпочав процедури експропріації прилеглої землі в Сунагаві, але це викликало інтенсивний протест громадян. Зрештою, японські суди постановили, що використання приватної землі у військових цілях порушує статтю 9. Через роки розсекречені документи США показали, що суддя Верховного суду Японії Котаро Танака консультувався з посольством США щодо свого рішення, що викликало глибоке обурення в Японії через відсутність незалежності судової влади⁸⁷.

Рішення Сунагави вплинуло на оскарження громадянами використання землі у військових цілях на Окінаві. 15 травня 1972 року прем'єр-міністр

⁸⁵ Crawford S., Ostrom E. A Grammar of Institutions // American Political Science Review. 1995. Vol. 89. № 3. P. 582–600

⁸⁶ Бокуро Э., Сейдзиро У., Сигэки Т., Сиро Н., Эйити М. История войны на Тихом океане (в пяти томах). Том III. Первый период войны Москва: издательство иностранной литературы, 1957. 360 с.

⁸⁷ Перл-Харбор: успіхи і прорахунки японських та американських розвід служб // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2013. №33. С. 99–105.

Ейсаку Сато і президент Річард М. Ніксон домовилися повернути Окінаву Японії. Проте, американські бази залишилися, і окінавські землевласники стверджували, що подальше використання їхньої землі американськими військами суперечило рішенням Верховного суду Сунагава. Сьогодні протестувальники проти баз на Окінаві продовжують звинувачувати Токіо в дискримінації, стверджуючи, що їхні права досі не повністю захищені⁸⁸.

Японія відновила свою армію на початку 1970-х років, і цивільні планувальники в Агентстві оборони оголосили про першу програму національної оборони в 1976 році. Генеральний директор Агентства оборони Мічіта Саката оголосив SDF «невеликою, але значною силою» і розпочав діалог з Вашингтон про те, як забезпечити оборону Японії. У 1978 році керівництво по оборонній співпраці між Японією та США зробило першу заяву про те, як японські війська і США працюватимуть разом⁸⁹.

Після закінчення «Холодної війни» Японія почала посилати SDF для внеску в глобальні коаліції, включаючи миротворчу діяльність ООН. Перша така місія SDF була в Камбоджі в 1992 році. Станом на 2020 рік Японія брала участь у дев'яти миротворчих місіях ООН. SDF також приєднався до очолюваної США коаліції в Іраку та антипіратської місії в Аденській затоці. У міру зростання військової могутності сусідів Японії, Китаю та Північної Кореї, SDF розширювала співпрацю з іншими збройними силами. Напруга між урядовою інтерпретацією статті 9 та оперативними вимогами нових місій SDF ставала все більш очевидною⁹⁰.

Ритм післявоєнної японської політики значною мірою був заданий правилами виборчого змагання. Єдиний голос без права передачі в багато-

⁸⁸ Pempel T. J. *Change of Mode: Comparative dynamics of the Japanese political economy* Ithaca, New York: Cornell University press, 1998. P. 288

⁸⁹ Сапожников Б. Г. Япония между 1945 и 1980 годами: итоги и уроки // Народы Азии и Африки. 1980. №5. С. 29-39.

⁹⁰ Японія в епоху великих трансформацій / Під редакцією професора Д. В. Стрельцова М., АИРО-XXI. 2020 – 320 с.

мандатних округах не отримав широкого поширення в інших країнах, але він мав важливі наслідки для еволюції демократії Японії. Це змусило членів однієї партії зіткнутися один з одним у виборчих кабінах, тим самим послабивши партійні ярлики та заохочуючи роботу партійних фракцій для управління внутрішньою конкуренцією щодо кандидатур, коштів та посад. Окремі кандидати прагнули диференціюватися, розвиваючи зв'язки з блоками організованих виборців (будівництво, сільське господарство тощо) або задовольняючи потреби місцевих виборчих округів. Поширювалися практика свинячої бочки та грошова політика.

Після створення Демократичної партії Японії (ДПЯ) у 1996 році Японія зазнала сильної міжпартійної конкуренції протягом 2000-х років. Коли ДПЯ перемогла на національних виборах у 2009 році, вона пообіцяла розпочати нову еру японської політики, стримуючи бюрократів, посилюючи нагляд за політиками та скорочуючи марнотратні витрати. Однак ДПЯ провалила внутрішню політику через співпрацю зі Сполученими Штатами через долю авіабази Футенма на Окінаві та виявилася погано підготовленою до реагування на потрійну катастрофу березня 2011 року (землетрус, цунамі та аварія на атомній електростанції).

Прибуття політичної стабільності під час другого прем'єрства Абе (2012-2020 рр.) дало Японії багато переваг. Керівництво виконавчої влади дозволило країні стати більш активним діячем у світових справах і досягти прогресу в боротьбі з внутрішньою дефляцією. Однак джерела стабільності мають значення, і коли це впливає із нездатності опозиційного табору запропонувати значущу альтернативу правлінню ЛДП, енергійність демократії бере свій вплив. Послаблення значущої політичної конкуренції в Японії мало значні наслідки. По-перше, це заохочує громадян до пасивності щодо політичного процесу, який, здається, не здатний внести зміни. Це також притупляє законодавчі обговорення, і без перспективи чергування на посаді між конкуруючими політичними квитками, прозорість та підзвітність слабшають.

Жорстка виборча конкуренція стимулює уряди залишатися налаштованими на вимоги громадськості. ЛДП, і Абе, зокрема, повернулися в 2012 році, продемонструвавши таку чуйність, керуючись платформою економічного відновлення та нетрадиційною стратегією рефляціонізму. Проте стимули залишатися спритними з тих пір відступили. Таким чином, Японія здійснює свою першу за вісім років зміну керівництва в той час, коли пандемія призвела до найгіршої економічної кризи з часів Великої депресії. Йошіхіде Суга, колишній головний секретар кабінету Абе, зміцнив свою позицію наступника Абе на посаді прем'єр-міністра, вміло орієнтуючись у фракційній політиці та зобразивши себе громадськості як стійку руку в час турбулентності.

У 2014 році кабінет міністрів Абе переінтерпретував конституцію, як дозволяючу «колективну самооборону», яка описується як застосування сили в інтересах інших, якщо безпеці Японії це загрожує. Наступного року уряд представив на розгляд сейму закон, який визначав, як це перетлумачення буде реалізовано, що викликало як протест громадян, так і парламентську опозицію. Законодавство було ухвалено верхньою палатою 19 вересня 148 голосами проти⁹¹.

Експеримент ДПЯ часто описують як «щеплення» Японії від популізму, але його вплив є більш глибоким: він зруйнував надії, що зміна партій може призвести до справжньої політичної та економічної реформи. ДПЯ не змогла повернути довіру виборців і врешті-решт розпалась, що проклало шлях до низки із шести перемог на національних виборах (по три для нижньої та верхньої палат) нинішньої правлячої коаліції, що призвело до командування місце в обох палатах Національного сейму. У вересні 2020 року розколоті групи ДПЯ об'єдналися в Конституційно-демократичну партію Японії (КДП, створену в 2017 році), зі 150 місцями в нижній палаті, що набагато менше, ніж 233, необ-

⁹¹ Японія в епоху великих трансформацій / Під редакцією професора Д. В. Стрельцова М., АИРО-XXI. 2020. 320 с.

хідних для створення більшості. Однак повернення довіри громадськості все ще є важкою боротьбою.

Отже, в даному розділі було приділено увагу генезі політичних партій, їх коаліціям та залежності від електорату. В обох країнах яскраво відображено народний вплив на виконавчу та законодавчу гілки, якого до війни не було. Характерною рисою японських партій є те, що з самого початку вони створювалися не як інструмент для протесту та відстоювання певних індивідуальних інтересів, а як один із механізмів влади, направлений проти опозиції. Партії в Японії є, перш за все, інструментом впливу в парламенті, тому отримання парламентського представництва є їх основною метою. В той час як у Німеччині партії потребують постійної підтримки народу, аби довгий час мати успіх, вони активно розробляють спектр своєї діяльності – формують політичне волевиявлення, залучають громадян до політичного життя, підтримують нову політичну еліту та активізують свій вплив на політичний розвиток у парламенті та в уряді. Саме ці фактори призвели до стабільної та дієздатної демократії у ФРН, запорукою якої і виступає її партійна система.

ВИСНОВКИ

На підставі виконання роботи, було отримано висновки та результати, які відповідають поставленим дослідницьким завданням. Встановлено, що політична система суспільства належить до цивілізаційних здобутків людей. Виконуючи специфічні функції, вона не лише забезпечує суспільну інтеграцію, але й адресує владні ефекти практично всім інститутам, соціальним групам й окремим громадянам. При цьому, наукова концептуалізація політичної системи здійснювалась доволі поступово. Як правило, політична система суспільства перебуває у стані безперервних змін. Важливо розрізняти легітимні зміни політичних систем (вибори, призначення, оновлення законодавства, визначення стратегічних орієнтирів суспільного та державного розвитку, пропозиція нових форматів взаємодії держави з громадянським суспільством тощо), а також нелегітимні впливи на політичну систему, що передбачають її послаблення й навіть руйнування.

Так, одним із основних чинників трансформації політичних систем Німеччини та Японії постала поразка у Другій Світовій війні. В ході дослідження розвитку політичних систем одною із фундаментальних методик була обрана концепція Девіда Істона, адже вона охоплює як інституційний аналіз, так і позаінституційні чинники впливу на трансформацію політичної системи, що є ширшим за дослідження його наступників.

Відповідно до мети дослідницької роботи було здійснено аналіз теоретичних підходів до розуміння політичної системи, що, в свою чергу, дозволяє окреслити трансформаційні межі системи. Використовуючи історичний метод дослідження, в даній роботі було описано виникнення, формування і розвиток політичних систем Японії та Німеччини в хронологічній послідовності, в результаті чого створено додаткові знання про об'єкт дослідження в процесі його розвитку. Шляхом порівняльного аналізу політичних систем довоєнного і післявоєнного періоду ФРН та Японії було ви-

значено варіативність передумов для конструювання саме демократичної системи правління. Трансформацію політичного режиму досліджуваних країн в науковій літературі обумовили «нульовою» позначкою, адже на «окупованих» територіях Японії і ФРН політична система виводилась з нуля, а територія Німеччини взагалі мала тривалий період возз'єднання «окупованих різними» країнами-переможницями територій. Розвиток в японській державі мав досить легітимний характер. Це було зумовлено «засвоєнням» нав'язаним демократично спрямованим курсом «окупаційної» влади в обличчі одної держави (США), в той як територію ФРН було розсепаровано чотирма країнами. Цей чинник відіграв досить важливу роль у трансформації окупованих держав, адже через розділення повноважень і неузгодження репараційного акту рівномірного економічного, соціального та політичного розвитку території не відбулось. Ще одним вагомим чинником трансформації політичної системи виступає конституція. Кардинальна зміна режимного вектора від тоталітарності до демократії в Німеччині (за тридцять років) та Японії (за десять років) принесли державам економічний бум, урбанізацію суспільства, посилення ролі уряду тощо.

Військові «окупації» Німеччини і Японії після Другої світової війни є одним із унікальних прикладів відбудови економічної та політичної сфер. Якби в «окупованій» Німеччині був збройний опір, що вимагало від британських військ дати відсіч і, можливо, вбивати мирних жителів, як це відбувалося в інших постконфліктних ситуаціях, таких як Ірак, результат міг би бути зовсім іншим. Відсутність збройного опору була зумовлена повним розгромом у війні, а нацистський уряд повністю був дискредитований. Прийняття більшістю того, що попередній політичний режим був нелегітимним, разом із встановленням правопорядку, миру і внутрішньої безпеки, достатнім постачанням продовольства та заходами для запобігання захворюванням, були вирішальними передумовами для позитивних результатів роботи з реконструкції.

У Німеччині всі старі національні інститути були демонтовані, а нові розвивалися повільно, зокрема протягом декількох років. В Японії, навпаки, всі національні інститути, крім армії і флоту, були збережені, продовжували функціонувати та були реформовані. Контрастний характер процесів також відбивається в тому, як ці процеси призвели до міжнародної інтеграції в Німеччині і Японії. В Німеччині відбувався поступовий перехід від військового контролю США до громадянського контролю США над німецьким суверенітетом. В Японії це був більш легкий перехід від військового контролю США до японської суверенітету. Таким чином, до 1949 року в Німеччині не було національного уряду. В Японії, навпаки, майже всі елементи національного уряду, починаючи з імператора, були збережені і реформовані зсередини. Цей процес кооптації працював набагато швидше і плавніше, ніж процес деконструкції і реконструкції національних інститутів у Німеччині. З іншого боку, перетворення Німеччини в повністю демократичну державу, що примирились зі своїми сусідами і своїми історичними обов'язками, було більш значним, ніж в Японії.

Приклади Німеччини та Японії показують, що на прийняття рішень в галузі державного будівництва впливало кілька факторів. Організаційний процес та структура справляють істотний вплив на результати. Точно так само особи і політика, як внутрішня, так і міжнародна, чинили значний вплив на те, як розроблялися і виконувалися ці місії. Реальність на місцях в країні, яка повинна бути відновлена, неможливо переоцінити як рушійну силу про успіх або провал місії чи стосовно її відносної вартості. Однак справа в тому, що ситуації, з якими зіткнулися в Німеччині і Японії, були дуже різними, але результати в обох випадках були напрочуд успішними – більш успішними, ніж у будь-якому наступному випадку.

Успіх німецької і японської «окупації» багато в чому був пов'язаний з тим фактом, що обидві країни зазнали нищівної поразки, обидва уряди капітулювали, обидві економіки були високорозвинутими, а обидва това-

риства/суспільства – етнічно однорідними (у разі Німеччині почасти через нацистський геноцид і великомасштабне переселення населення).

Базуючись на цьому, дослідники виводять загальні принципи, які є актуальними сьогодні. По-перше, політичні рішення не можуть бути нав'язані зверху силою чи декретом. По-друге – і відповідно – потрібна гнучкість. Головне командування «окупаційної» влади повинно було реагувати на мінливі умови, які відображали ті, хто перебував на місцях, як це сталося в Німеччині. По-третє, важливо забезпечити період стабільності після закінчення війни та усунення попередньої влади, дати місцевим людям простір для розвитку політичних, економічних, соціальних та культурних інституцій та практик.

Отже, визначення сутності, передумов, етапів становлення, а також історичних особливостей розвитку в поєднанні різними індикаторами та підходами вчених до дослідження систем трансформації політичних систем та міжінституційних відносин у них дають можливість детально дослідити всі етапи розвитку. Це зі свого боку дозволяє виокремити певні позитивні аспекти та досвід, що є хорошим прикладом для наслідування, зокрема для України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Crawford S., Ostrom E. A Grammar of Institutions // American Political Science Review. 1995. Vol. 89. № 3. – P. 582–600
2. Japan's Constitution of 1946. URL :https://www.constituteproject.org/constitution/Japan_1946.pdf?lang=en
3. O'Donnell G., Schmitter C. Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy // The Johns Hopkins University Press, 1986. – 78 p.
4. Pempel T. J. Change of Mode: Comparative dynamics of the Japanese political economy. Ithaca, New York: Cornell University press, 1998. P. 288
5. Potsdam Declaration: Proclamation Defining Terms for Japanese Surrender Issued, at Potsdam (1945, July 26). URL: <https://www.atomicarchive.com/index.html>
6. Schildt A. Deutsche Kulturgeschichte: die Bundesrepublik – 1945-bis zur Gegenwart / Schildt A., Siegfried D. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2009. 696 s.
7. Waswo E. Modern Japanese society, 1868–1914/ E. Waswo – New York: Oxford, 1996. P.192
8. Андрусяк Т.Г. Теорія держави і права: Посіб./ Андрусяк Т.Г. – Львів: Право для України, 1997. 200 с.
9. Бесєдіна Н. В. Повоєнні реформи та становлення представницької демократії в Японії // Історична пам'ять. 2012. № 28. С. 140–154
10. Бокуро Э., Сейдзиро У., Сигэки Т., Сиро Н., Эйити М. История войны на Тихом океане (в пяти томах). Том III. Первый период войны/ Э. Бокуро. – Москва: издательство иностранной литературы, 1957. – 360 с.
11. Бундесрат – федеративный конституционный орган / Бундесрат. Отдел работы с обществ. Bonn: Bundesrat, 2000. 44 с.
12. Буранок С. О. Трагедия в Перл-Харборе и американская пресса // Вопросы истории. 2010. №5. С. 210-220

13. Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учеб. для юрид.вузов. – 3-е изд.– М.: Юриспруденция, 2000. – 508 с.
14. Гельмут Коль URL :<http://www.qoos.ru/people/politicians/helmutkohl/>
15. Герасіна Л. М. Модернізація політичної системи Японії від мілітаризму до неоліберальної демократії. // Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. 2021. №3. С. 129–138.
16. Государственное право Германии / За ред. Б.Н. Топоршина. – М.: РАНИГИП, 1994. 312 с.
17. Горгес Р.К. Так работают правительство и парламент: организация, сотрудничество и контроль в парламентской системе правления/ Фонд им. Аденауэра. -М.: ДЕЛЮ, 1995. 96с
18. Івасюк Г. О. Роль особистості в становленні зовнішньої політики Німеччини // Панорама політологічних студій. 2012. Вип. 9. С. 102-108
19. Катасонова Е. Л. Отаку: за и против // Азия и Африка сегодня. 2011. №1. С. 66-68.
20. Конрад Х. Основы конституционного права ФРГ/ Конрад Х. М.: Юридическая литература, 1981. 370 с.
21. Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов / Под ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо. М.: НОРМА, 2000. 832 с.
22. Семенов В.С. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.О. Ріяка, В.С. Семенов, М.В. Цвік та ін. К.: Юрінком Інтер, 2002. 512 с.
23. Кошкин А. А. Японию могли разделить на оккупационные // Азия и Африка сегодня. 2010. №4. С. 56-62.
24. Кудряченко А. І. Парламентська система ФРН – засадничий принцип західної демократії // Віче. 2002. № 4. С. 69 – 74
25. Кудряченко А.І. Федеративна Республіка Німеччина: засади демократичного сходження: монографія /А.І. Кудряченко – ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс, 2020 . 656 с.

26. Кутаков Л. Л. Очерки новейшей истории Японии (1918 – 1963) М.: Прогресс, 1965. 294 с.
27. Лиддел Гарт Б. Г. Военная литература. Стратегий непрямым действий Москва: АСТ, 1999. 512 с.
28. Макаров А. Я. Политическая власть в Японии М.: Наука, 1988. 248 с.
29. Мельвиль А.Ю. Еще раз о сравнительной политологии и мировой политике //Полис. 2004. № 5. С.114-119.
30. Назаренко Н. В., Воронянський О.В., Назаренко Г.І., Мануйлов Є. М., Требін М.П., Панфілов О.Ю., Каліновський Ю.Ю. Людина і світ: Підр. для 11 кл. загальноосвіт. Навч. Зак. (рівень стандарту та профільний рівень). Харків: Оберіг, 2012. 240 с.
31. Немецкая избирательная система: Какие правила действуют на выборах бундестага? Вонн: IN-PRESS, 1988. – 186 с.
32. Овсянников Н. В. «Демократия Тайсе»: судьба либерализма в Японии в первой половине XX ст. // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 13. Востоковедение. 2008. №1. С. 3-13.
33. Павлішина Л. Ф. Особливості та труднощі переходу Японії від «системи 55 року» до коаліційного правління // Сходознавство. 2012. № 57–58. С. 85–94.
34. Перл-Харбор: успіхи і прорахунки японських та американських розвід служб // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. – 2013. – №33. – С. 99–105.
35. Пігенко В., Рахімкулов Е. Парламентський контроль за бюджетом: подібності і відмінності у практиці різних країн світу. – К.: Програма сприяння парламентам України, 1997. 642 с.
36. Підлуцький О. Конрад Аденауер: батько нової Німеччини // Дзеркало тижня. 21–27 січня 2006. № 2 (581). URL :http://dt.ua/SOCIETY/konrad_adenauer_batko_novoyi_nimechchini-45649.htm

37. Погосян Н. Правовой статус высших органов финансового контроля (ВОФК) Великобритании, Франции, Германии и Польши // Государство и право. – 1998. – № 2. – С. 103 – 111
38. Політична система сучасного суспільства: навчальний посібник / [В. В. Мадіссон, Т. І. Кадлубович, Д. С.Черняк, Н. В. Пархоменко] К.: КНУТД, 2015. 229 с.
39. Політологія. Кн. друга: Держава і політика / А.Колодій. Л. Климанська, Я. Костина, В. Харченко. – 2-е вид., перероб. та доп. К.: Ельга, Міка Центр, 2003. 664 с.
40. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.
41. Правовые системы стран мира: Энциклопед. справ. / Отв. ред. А.Я. Сухарев. М.: НАУКА, 2000. 375 с.
42. Райхель Ю. Найрозумніший німецький державний діяч із часів Бісмарка // День. – 31 жовтня 2009. № 19. URL :<http://www.day.kiev.ua/282616>
43. Романюк А.С. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Львів, 2008. 491 с.
44. Сапожников Б. Г. Япония между 1945 и 1980 годами: итоги и уроки // Народы Азии и Африки. 1980. №5. С. 29-39.
45. Сапрыкин Д. А. Формирование системы местного самоуправления Японии в эпоху Мэйдзи (1868-1911) // Восток. 2011. №2. С. 25–31.
46. Севостьянов Р. М. Підготовка війни на Тихому океані (вересень 1939 р. – грудень 1941 р.) . 1962. 261 с.
47. Хома Н. М. Трансформаційні зміни партійної системи Японії на новітньому етапі. С. 59-61.

48. Чалмерс Джонсон, «Рецензируемая работа: Япония и Китай: от войны к миру, 1894–1972 гг. Мариуса Б. Янсена», «Журнал японоведов» (1975), 2 № 1, стр. 147–152 с.
49. Шаповал В.М. Вищі органи сучасної держави. Порівн. аналіз. К.: Основи, 1993. 397 с.
50. Шаповал В.М. Конституційні системи зарубіжних країн: Навч. поіб. К.: Вища школа, 1992. 135 с.
51. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посіб. К.: ОЛАН, 2001. 308 с.
52. Японія в епоху великих трансформацій / Під редакцією професора Д. В. Стрельцова М., АИРО-XXI. 2020 . 320 с.